

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az indulat szerepe az élet elleni bűncselekmények megítélésben

-

az erős felindulásban elkövetett emberölés büntettének bírói gyakorlata

Szerző: dr. Oláh Péter Balázs LL.M.

I. Bevezető

1.1. A témaválasztásról

A kriminalisztikai szakjogász képzés keretében a büntetőjog előadások során megismertem az élet elleni bűncselekmények jogi megítélésnek bírói gyakorlatát. Az előadásokon ismertetett jogesetek és az igazságügyi elmeoktató tanterv keretében tanultak ösztönöztek arra, hogy tanulmányomat e speciális büntetőjogi témakörből írjam, amelynek elengedhetetlen kapcsolódási pontja az igazságügyi elmeszakértés.

Jogi diplomamunkám középpontjában a gondatlanság volt, ezen tanulmány szintén egy másik hasonlóan szubjektív, érzelemvezérelt problémakörrel, az erős felindulással és az indulat szerepével foglalkozik, amelynek jogi és társadalmi megítélése koronként változó volt és jelenleg is formálódásokon megy keresztül.

1.2. Problémafelvetés és a tanulmány címe

A személy elleni, élet elleni bűncselekmények kiemelt tárgyi súlyú bűncselekmények, amelyek védelmét az Alaptörvényünk I-II. cikke is az állam kiemelt feladatává teszi. Ennek egyik eszköze - mint ultima ratio, illetve mint preventio - a büntetőjogi eszközökkel történő védelem.

Az emberölés a legsúlyosabb személy elleni bűncselekmény, amely az emberi léttel együtt mindig is jelen volt és amelynek eredménye reparálhatatlan.

Az emberölést a korábbi, már az ősi jogrendszerek is büntetni rendelték, azonban a kifinomult büntetőjogi védelemhez hosszú időnek kellett eltelnie.

Ilyen különbségtétel volt az indulat szerepének felismerése, mint méltányolható körülmény a büntetés kiszabása körében, amely örök dilemmát okoz: milyen jellegű, és

milyen mértékű felelősség terheli az elkövetőt ilyen esetekben? Egyáltalán van-e ennek valamilyen mércéje? Mi zajlik le pl. az érzelmektől átszótt, indulatvezérelt személy tudatában? Mégis mennyire ura önmagának, cselekedeteinek az ember? Mennyire elvárható, hogy az alapvető tiltó parancsnak, társadalmi elvárásoknak teljes mértékben eleget tegyen, azaz tartózkodjon minden olyan cselekedettől, amely alkalmas lehet az élet kioltására? Milyen tényezőktől függ, hogy valaki egy hasonló helyzetben visszafogottan, míg egy másik ember erősen indulatosan, gátakat átszakítva cselekszik? Mindenki felmerülnek ezek a kérdések, ha egyszer saját maga is átélte, hogy az érzelmei, indulatai értelmén megpróbálnak felülkerekedni.

A jogalkotó is felismerte a problémát, amikor speciális, privilegizált tényállásokat megalkotta, amelyben ezen tényezők enyhébb elbírálást tesznek lehetővé.

A tanulmány elsőként rövid történeti áttekintést ad és a jogalkotás történeti alakulását bemutatandó ismertetem a Csemegi Kódex szabályozását. Ezt követően tanulmányozom az indulat szerepét, különös tekintettel az igazságügyi elmekórtan gyakorlatára, az indulat a hatályos büntetőjogi szabályozásának elemzése körében vázolom a jelenlegi bírói gyakorlatot, az igazságügyi pszichiátriai szakértés segítségével.

A tanulmányomban tárgyalt indulat és az erős felindulásban elkövetett emberölés elhatárolásánál fontos a rendszerszemléletű elemzés és szemléltetés, mert e büntetőügyek speciális jellegét az igazságügyi elmeorvos szakértő kiemelt szerepe jelenti.

A tanulmánnyal céloim többek között, hogy a felvázolt dilemmát, az elmeszakértés lényegét, jelentőségét és a bírói gyakorlatot ismertessem, és rámutassak arra, hogy mi indokolja a különbségtételt a kóros indulat és a hirtelen felindulás elkövetése között.

Átdolgozott szakdolgozati tanulmányomban felhasználtam a képzés előadásainak anyagát, a vonatkozó szakirodalmat, és a konkrét ügyekben hozott ítéletek tényállását, indokolását.

A tanulmány végén egy rövid szubjektív vélemény próbálok megfogalmazni a tanulmány általam levont konklúzióját illetően.

II. Rövid történeti áttekintés

A hatályos szabályozás ismertetése előtt szükségesnek tartom a rövid történeti áttekintést, amely a korábbi törvényi tényállások bemutatásával szemlélteti a változásokat.

„Ahol az erkölcsi felháborodás a büntetőjog híján önhatalmú megtorlást és bosszút váltana ki, ott lép fel a büntetőjog, hogy az erkölcsi Rossznak e nem kevésbé rossz következményeit csökkentse”.¹ - mondja Bibó István.

A büntetőjog olyan természetű, mint a pók, amely a sarokban húzódik meg és mintegy vitális indikációval, csak *ultima ratio* esetén avatkozik be.²

Már az államok kialakulása előtt is elképzelhetetlen volt az emberek együttélésnek normák általi szabályozása. Ilyen első norma volt a *tabu*, amely tiltásokat jelentett. Ilyen tabu volt, pl. az idősök, gyermekek bántalmazásnak tilalma. Aki megsértette a tabut, azt a közösség kizárta magából, amely akár az életének elvesztését is jelentette. Az állam megjelenésével kialakult a *szokás*, amely állami kényszerrel együtt nyert igazi tartalmat.

A római jogi rendszer alapvetően nem ismerte a büntetőjog mai rendszerét, annak inkább magánjogi vetülete volt, de a *crimenek*, *ius criminalis* fogalma hamar kialakult (pl. emberölés-parricidium, mérgekeverés, stb.), és ott is megjelent egyfajta büntetőjogi

¹Idézi: Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és bűnözéskezelés KJK Budapest, 2003 19. p. [Továbbiakban: Irk F.: Közlekedésbiztonság]

²Dr. Papp László büntetőjogi előadásának gondolati vezérfonala, KRE ÁJK, továbbá ld. Irk, F.: Közlekedésbiztonság i. m.. 2003., 188. p.

szabályozás. Idővel ismertek menthető helyzeteket, mint pl. a lopáson éjszaka tettenért tolvajt a károsult megölhette. Ugyanakkor a gondatlanság és a véletlen közt nem tettek jelentős különbséget, így a gondatlan elkövetés tulajdonképp nem volt büntetve.

Ezt követő jogrendszerekben a nullum crimen sine lege elv nem feltétlenül érvényesült, előfordulhatott, hogy a bíró olyan cselekményeket is büntetendővé nyilvánított, amelyek nem voltak kodifikálva.

A XVI.-XVII. században már megjelent az elmebetegség fogalma és a jogos védelem, mint büntethetőséget kizáró ok.

II.1. Kodifikáció Magyarországon - a Csemegi Kódex élet elleni passzusai és a hatályos Btk. összevetése

A magyar jogalkotás e körben késésben volt, lényeges és áttörő szabályozást a Csemegi Kódex hozott.

Csemegi Károly jogalkotó életének nagy munkája az 1878. évi V. törvénycikk „*a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről*” (CsBtk.). Ezt egészítette ki a 1879. évi 40. törvénycikk „*a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról*”, a Kbt., mely két jogszabály együtt alkotott trichotóm egységet: büntett, vétség, és kihágás.

A Csemegi Kódex 12 éves korban, mint minimális alsó korhatárban határozta meg a büntethetőséget.³

³CsBtk. 83. § A ki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta: bűnvád alá nem vonható.

A büntethetőség kizáró okok közt szerepelt a beszámítási képesség hiánya, amelyet A *beszámítást kizáró vagy enyhítő okok* c. fejezet szabályozott. Így az **öntudatlanság**, a zavart **elmetehetség** ilyenek voltak tekinthetőek.

CsBtk. 76. § *Nem számítható be a cselekmény annak, a ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva, és e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem birt.*

Ennek pontos tartalmát nem ismerem, de hirtelen felindulás, a kóros indulat mai megfelelője lehetne. Az öntudatlanság és az zavart elmetehetség tényleges tartalma a pszichiátria tudomány akkori állása és irányzatai határozták meg.

Az öntudatlan állapot meghatározását a Bt.Á. 10. §-a a biológiai okok közt az öntudatzavar fogalmával operál már. Nyíró és Poller javaslatára, 1961-től használatos a tudatzavar fogalma.⁴

Tehát beszámíthatatlanságot okozott ilyen személy e betegség miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem birt. Egy másik betegség is külön privilegizálva lett a CsBtk-ban, amelynek vélhetően az orvostudomány akkori állását tükrözi:

88. § Siketnémák, ha cselekvésük bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem birnak, büntett vagy vétség miatt nem büntethetők.

A CsBtk. kimondta, hogy: **79. § Kizárja továbbá a cselekmény beszámíthatóságát a jogos védelem. Jogos védelem az: mely akár a megtámadottnak, akár másnak, személye vagy vagyona ellen⁵ intézett, - vagy azt fenyegető jogtalan, és közvetlen megtámadásnak**

⁴Huszár Ilona-Kuncz Elemér: Igazságügyi pszichiátria (Medicina Könyvkiadó Rt., Bp., 1998) 155. p. [Továbbiakban: Huszár I.: Igazságügyi...]

⁵Érdemes megjegyezni, hogy a vagyon elleni támadás elhárítása is jogos védelemnek volt tekinthető.

elhárítására szükséges. A jogos védelem határainak félelemből, ijedtségből, vagy megzavarodásból származott tulhágása nem büntetetik.

A beszámíthatóságot kizáró okok közt szerepeltek még az **ellenállhatatlan erő** és a **nagyfokú fenyegetettség, végszükség, tévedés** is.

Mindezekből az is kitűnik, hogy a Kódex nem ismerte a korlátozott beszámítási képességet.

II.3. Az erős felindulásban elkövetett emberölés büntette a Csemegi Kódexben

A CsBtk. XVIII. fejezete, *Az ember élete elleni büntettek és vétségek* cím alatt határozta meg az emberölés eseteit⁶.

A CsBtk. az egyenes szándékkal (dolus directus) elkövetett emberölést⁷, amelyet halálbüntetéssel rendelt büntetni.

A mai Btk. pozitív logikájával szemben ugyanakkor az előre meg nem fontolt szándékú emberölés, mint enyhítő körülmény jelent meg⁸, a büntetési tétel ebben az esetben tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyház volt.

A CsBtk. 281. §-a szerint:

Ha a szándéka tettesnek erős felindulásában keletkezett és rögtön végre is hajtatott: az emberölés tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

⁶Külön, a XIX. fejezetben tárgyalta a CsBtk. a párviadalt.

⁷CsBtk. 278. § A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntettét követi el, és halállal büntetendő

⁸CsBtk. 279. § A ki embert szándékosan megöl, ha szándékát nem előre fontolta meg: a szándékos emberölés büntettét követi el, és tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

CsBtk. 280. § Életfogytig tartó fegyházzal büntetetik a szándékos emberölés: ha azt a tettes, felmenő ágbeli törvényes rokonán, házastársán, több emberen, törvénytelen gyermek saját anyján vagy törvényesítés esetében természetes atyján követte el.

Ha pedig az erős felindulást az okozta, hogy a megölt személy a tettest vagy hozzátartozóit jogtalanul súlyosan bántalmazta, vagy megsértette, az emberölés ezen felindulásban rögtön végre is hajtatott: a büntetés öt évig terjedhető börtön leend.

Felmenő vagy lemenő ágbeli rokonnak vagy házastársnak, erős fölindulásban elkövetett megölése: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

Tehát a CsBtk. ismerte az erős felindulást⁹, mint a méltányolható körülményt, azzal, hogy amennyiben a családtag ellen elkövetett esetről volt szó, az súlyosító körülményként értékelte. Mint látható, a többi büntetési tételhez képest az erős felindulásban elkövetett emberölés esetében az alapeset szigorúbban, 10 évig terjedő fegyházbüntetéssel volt fenyegetett, míg a privilegizált eset ismerte a Btk. 167. §-ában megfogalmazott méltányolható körülményt, amikor az elkövető hozzátartozóinak védelme érdekében vagy azok megsértése miatt cselekszik, mindkét esetben azzal a feltétellel, amelyet ma csak a bírói gyakorlat fejt ki, hogy azt rögtön végre is hajtja.

Emellett a CsBtk. ismerte a gondatlan emberölést is¹⁰, amelyet enyhébben büntetett, mint a ma hatályos Btk.

A büntetések enyhítésére a CsBtk. is adott lehetőséget, ha „az enyhítő körülmények annyira nyomatékosak”.

Az 1978. évi IV. törvény - korábbi Btk. - 167. szakasza szerint: Aki mást, méltányolható okból származó erős felindulásban megöl, büntettet követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁹Itt érdemes megemlíteni, hogy a ma hatályos, módosított Btk-val szemben az újszülött anya általi megölését, mint különleges érzelmi-indulati szituációt a CsBtk. is ismerte.

¹⁰CsBtk. 290. § Aki gondatlansága által embernek halálát okozta, az emberölés vétségét követi el és három évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A jelenleg hatályos Btk. 161. §-a dispozíciója ezzel egyező, és a büntetési tételkeret sem változott.

Ami kiemelhető ehhez kapcsolódóan, az új Btk. 16. §-a: Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

A jogalkotó olyan súlyú cselekménynek tartja e tényállást, hogy az 14. életévét be nem töltöttek esetében is büntetni rendeli, ha az elkövető az elkövetéskor rendelkezett következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, amelynek megítélésről később még szót ejtek.

III. Az indulat szerepe az élet elleni bűncselekmények megítélésben¹¹

Az élet elleni bűncselekmények legtöbbször valamilyen pszichés, érzelmi alapon nyugszanak, a motiváltságuk ebből ered. Ez kizárólagosan jelentkezik az indulatos, hirtelen felindulásos élet elleni bűncselekmények esetében, mert indulataink az érzelmeink talaján alakulnak ki. Így ezen fogalmak ismertetése elengedhetetlen és látható, hogy a büntetőjog ítélkezési gyakorlata miként kapcsolódik a pszichológiához és az igazságügyi pszichiátriához.

Az **érzelem** (emotio) - melynek összetevője az indulat is - egyik megfogalmazás szerint a szervezetben végbemenő vegetatív, kémiai változások érzése, átélése, amely komplex *lelki változásként jelenik meg*, amelyet a külső, belső élmények, ingerek váltanak ki. Az

¹¹Ez a fejezet dr. Baraczká Balázs igazságügyi elmeorvos-szakértő előadásnak felhasználásával is készült.

érzelem tulajdonképpen az átélt állapot - az egyén számára releváns - események, élményekre adott szubjektív *válaszreakció*. Más megfogalmazásban: az érzelmeket olyan szubjektív állapotnak tartjuk, amelyek a környezetünk változásaira adott reakciókként foghatók fel, és központi szerepet játszanak a viselkedésünkben és a gondolkodásunkban. A válaszok belülről irányítottak (ezt a változást éljük meg mentális érzelemnek), a válaszreakció, az eredmény, a cselekvés sok összetevőtől függ. Az érzelem egyik célja a motiválás, illetve egyfajta jelzőrendszer is, tehát evolúciós (túlélési) célt is szolgál. ***Az érzelem fő jellemzője a szubjektivitás és cselekvéskészség (sürgősség) vagy a tervezés.***

Az embernek vannak ún. univerzális érzelmei, amelyek alapérzelmeknek is hívunk, és minden emberben egyformán megtalálható (pl. félelem). Emellett rendelkezünk tanult, úgynevezett differenciált érzelmekkel is (pl. szép a táj).

Érzelmek lehetnek közömbösek (ambivalens), lehangolt, amelyet pl. az agy energiaszintjének (ún. arousal szint) alacsony foka is kiválthat. A másik érzelmi állapot a felfokozott, izgalmi állapotú. A kiváltó eseményeket mindannyian másképp éljük meg, másként reagálunk arra, így érzelmeink is más szintet öltenek.

Az érzelmelek dinamikája szerint (átélésük miként fejeződik ki) lehet hangulat, indulat és szenvedély. Ezek *időben* (tartósságukat tekintve) is eltérhetnek, így lehet pillanatnyi (egy rövid indulat, ijedtség), elhúzódó (pl. valamely probléma átélése, felfogása, kilátástalanság, megoldáskeresés). Az érzelmelek erőssége és impulzivitása, polaritása (negatív-pozitív érzelmek) a további jellemzők.

III. 1. Az indulatról általában

Az indulat az ember affektív-emotionális megnyilvánulása (**affectus**).

Az érzelmek psziho-biológiája az oka annak, hogy elszakadhat egymástól az értelmezés (érzelem) és az értékelés (értelem). Indulati feszültség kialakulásával már „nem tud mit kezdeni” az egyén az adott helyzettel, ezért pl. megüti a sértettet, összesűrűsödött érzelmei hatására. Az elvi kérdés akként vetődik fel: miként tudjuk indulatainkat értelmünk által kordában tartani? Vannak olyan váratlan szituációk, amelyek kifejezetten veszélyesek az abban érintett egyén számára: ilyen többek között, ha pl. valakinek a gyermekét bántják, emberi mivoltában erősen megalázzák. Ezt egy ember sem viseli el.¹² Egy-egy esemény váratlanságnak és az egyén aktuális érzelmi, pszichés, biológiai állapotának is jelentősége van a várható cselekvés tekintetében.

Mint fentebb írtam az érzelem jellemzője a szubjektivitás és a cselekvéskészség (pl. érzelemkitörés, indulat formájában). Az indulat érzelmi eredetéből adódóan szintén ezen a szubjektív talajon áll, amelyet a cselekmény megítélésekor mérlegelni kell.

Az indulat olyan mértéket ölthet, hogy elhatalmasodik, a normák, erkölcsök által kontrollált viselkedést („önkontrollt”) befolyásolva, akadályozva. A **tudatszűkült** állapot esetén értelmi-akarati folyamatok bizonyos mértékben gátlódnak, az érzelemvezérelt cselekedetek elhatalmasodnak (ez az ún. „explozív reakció”), akár teljes kontroll nélkül maradhatnak („ellenőrizetlen cselekedet”). Ez maga a **tudatzavar**, illetve a **borult tudat**.

Az igazságügyi elmekórtan megfogalmazása szerint: *„Erősen felindult állapotban levő egyén belső egyensúlya zavart, öntudata elhomályosodott lehet, ilyenkor pedig a megfontolás, meggondoltság lehetetlen.”*¹³

Másik megfogalmazás szerint: *„A tudatzavar a tudat összerendezettségének, integráltságának a zavara az indulat, a felduzzadt érzelmi állapot által.”*¹⁴

¹²dr. Baraczka Balázs elmeorvos-szakértő előadása nyomán

¹³Sótonyi Péter (szerk.): Igazságügyi orvostan (Semmelweis Kiadó, Bp., 2005) 326. p.

¹⁴dr. Baraczka Balázs elmeorvos-szakértő

Az előbbi definíció tartalmazza azt a fontos kifejezést, hogy a meggondoltság lehetetlen. Felmerül akkor a kérdés, hogy az elkövető beszámíthatóságáról beszélhetünk-e? Fel tudta mérni a cselekedete súlyát? Gondoljunk csak a szerelmes állapotra, az így elkövetett cselekményekre, amikor tudott, hogy az ember cselekvését az ekkor termelődő „szerelmi” hormonok (pl. endorfin, oxitocin) jelentősen befolyásolják. Egyes szakértők szerint a rövidzárlati indulati cselekmények szakértői általi utólagos megismerése nem lehetséges. Ez egyes jogrendszerekben meg is jelenik, illetve egyes szakértői irányzatok is képviselik ezt az álláspontot.

Az igazságügyi pszichiátria kétféle indulatot ismer:

- pathológiás, kóros indulatot és a
- fiziológiás, élettani (nem kóros) indulatot.

Az igazságügyi orvos szakértő az első eset fennálltát vizsgálja, míg a második eset megállapítása, értékelése jogi megítélés alá esik, hogy ha fenn is állt, akkor az menthető okból következett-e be. Az orvos szakértő a pathológiás indulat fennálltát vizsgálja, amennyiben ilyen nem áll fenn, ugyan kimondhatja, hogy fiziológiás indulat fennállt, azonban ez önmagában még nem mentőkörülmény.

II. 2. Az élettani indulat

A fiziológiás indulat ép lélektani alapon, az érzelmek hatására kialakuló, kórosnak nem tekinthető indulat. Ezekben az esetekben is az értékelés, a bűncselekmény elkövetése ellen ható motívumok elnyomódnak (küzdelmük csökken), azonban ez nem tekinthető olyan mértékűnek, hogy tudatzavarhoz vezessenek, mert azok ugyan hevesek, de nem tekinthető még kóros mértékűnek, csak nehezen uralhatónak (súlyos indulat). Ebben a helyzetben az egyén érzelmi belső egyensúlya erősen megbillen, a magatartásának következményeit rövidebb idő alatt mérlegeli és indulata hatására hamarabb cselekszik.

A szakértő ugyan jellemezheti és leírhatja, hogy a cselekmény idején az elkövető állapotára súlyos, de nem kóros mértékű indulat volt jellemző, azonban ez jogilag csak akkor értékelhető, ha az megfelel a törvényi tényállásban foglalt *erős (hirtelen) felindulás* dogmatikailag elfogadott kritériumainak és az *menthető okból* keletkezett.

Tehát e két feltétel megítélése *jogkérdés*. Így e kérdéskört részletesebben az erős felindulásból elkövetett emberölésnél ismertetem.

III. 3. A pathológiás indulat

A kóros indulat nem ép lélektani alapon alakul ki, hanem kóros elmeműködés következménye.

Sok esetben a kiváltó külső ok valami jelentéktelen cselekedet („triviális tény”). Az esemény hatására robbanásszerű, expozív indulatkitörés jelentkezik, amely lehet a személyiségtől idegen (pl. rövidzárlati cselekmény is ilyen) vagy éppen a pszichopata személyiségűeknél is jelentkezik, de alkoholizmus, elmebetegség (pl. schizofrenia). Az indulat mértéke elérhet olyan fokot, hogy tudatzavart, tudatborulást okoz, amely már a kóros elmeállapotnak felel meg.

Az indulat affektivitása, kontrollálhatatlansága adott esetben a beszámítási képességet kizáró mértékű is lehet.

Ennek megállapítása igazságügyi elmeorvos szakértői feladat, tehát szakkérdés, ezért röviden ismertetem az orvos szakértő szerepét e speciális bűncselekmények körében.

III. 4. A bizonyítási specialitás: az igazságügyi szakértés kiemelt szerepe

A Be. 99. §-a alapján bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges ezért, szakértőt kell alkalmazni. A szakértő alkalmazása többek

között kötelező, ha a bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés személy kóros elmeállapota, illetőleg kábítószerfüggősége kapcsán szükséges. A Be. 101. §-a azt is kimondja, hogy az elmeállapot vizsgálatánál két szakértőt kell alkalmazni. A Be. 107. §-ában meghatározott módokon az elmeállapot megfigyelésére is lehetőség van.

Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 17. §-a kimondja, hogy az elmeállapot vizsgálathoz két szakértő szükséges, egyiküknek az igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan) másiknak pedig igazságügyi orvostan vagy szintén pszichiáter szakértőnek kell lennie. E kóros elmeműködés vizsgálata során azt is fel kell tárni, hogy az elkövető elmeállapotánál fogva újabb bűncselekmény elkövetésétől tartani kell-e.

A szakértői vizsgálat célja a Btk. 17. §-ában meghatározott kóros elmeállapot megállapíthatóságára - az az a *beszámítási képesség* hiányára vagy annak korlátozott voltának fennállására - irányul:

(1) Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

(2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a bűncselekmény következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

Az új Btk. a korábban hatályos Btk. 24. §-ával szemben már nem tartalmazza azt a felsorolást, amely szerint többek között kóros állapot az **elmebetegség**, **gyengeelméjűség**, **szellemi leépülés**, **tudatzavar** vagy **személyiségzavar**.

A beszámítási képesség korlátozottságához, kizártságához nem elegendő a törvényben taxatív meghatározott patológiás elmeállapot, hanem az azzal összefüggő felismerési

képesség (az következmények, veszélyek előrelátása) vagy annak megfelelő akarat-
cselekvési képesség hiánya is feltétel.

Mindezek alapján a szakértő azt vizsgálja, hogy az elkövető állapota lehetővé tette-e,
hogy az adott helyzetben *másképp cselekedjen*, avagy arra egyáltalán vagy csak
korlátozottan volt képes, a kóros elmeállapota miatt.

A kóros állapot indítókai általában belső (biológiai, pszichés) okból származhatnak. Ilyen
kórisme lehet a törvényben korábban még említett elmebetegség, gyengeelméjűség,
személyiségzavar, szellemi leépülés és az erős felinduláson alapuló élet elleni
bűncselekményeknél igen jellemző *tudatzavar*.

A felsorolásban szereplő kórképeket röviden áttekintve az elmebetegségeknek, mint
általában tartós betegségnek rendkívül széles skálája lehet, egyik ilyen esete az endogén
pszichózis, amelynek sok esetben első tünete maga az erőszakos bűncselekmény. A
cselekmény sok esetben énidegen, raptúraszerűen, váratlanul, megmagyarázhatatlanul
tör elő, a korábban egészségesnek tűnt személyből - aki adott esetben akár gyógyulhat is.
A cselekmény azért is megmagyarázhatatlan, mert általában igen brutális, bizarr az
elkövetési mód.

A többi kórkép általában nem jellemző, hogy indulatos cselekményekhez vezetne,
szemben a *tudatzavarral* járó esetekkel.

Az igazságügyi pszichiátriában felmerült az az álláspont, hogy pl. a tudatszűkült állapot
kóros voltát nem lehet rekonstruálni, így erről kell nyilatkozni a szakvéleményben. Azt
utólagosan nehéz megállapítani, hogy vajon az adott helyzetben az elkövető
„gondolkodott-e”, és ha nem mi okból. Kétség kívül nehéz helyzet előtt áll a szakértő.

Ismét fontos hangsúlyozni, hogy a körülményeket, az elkövető személyiségét, az adott helyzetben tanúsított viselkedését, együttesen kell értékelni a biológiai alapú kórokokkal együtt, és ez alapján kell következtetést levonni a beszámítási képességre, tehát nem elegendő önmagában egy személyiségzavar a beszámítási képesség kizárására.

A büntetőjog szabályai szerint amennyiben az élet elleni cselekmény során a beszámítási képesség kizárt volt, akkor büntethetőséget kizár ok, de az egyén kényszergyógykezelése elrendelhető.¹⁵ Amennyiben a beszámítási képesség korlátozott¹⁶, akkor a büntetés korlátlanul enyhíthető.

A szakértő munkája álláspontom szerint részben szubjektív és a rendelkezésre álló adatokon alapszik. Ez egyrészt lehet hiányos is, amely mindkét irányban is tévedésre adhat okot, másrészt több tárgyaláson látható teljesen eltérő szakértői vélemények, attól függően, hogy az adott szakértő milyen irányzatokat, nézetet követ. A pszichiáter szakértők maguk is elismerik, hogy nehéz feladat egy múltbeli cselekményt úgy megítélni, hogy sok esetben elmondásokra, vallomásokra, és pár tényszerű adatra kell támaszkodni. Különösen nehéz a helyzet akkor, ha az előzményekben, kórismében nem szerepelt semmilyen betegség és nincs a vizsgálatkor sem nyoma semmilyen kóros folyamatnak.

Az indulat alapú élet elleni bűncselekmények a legtöbb esetben tudatzavarhoz kapcsolódnak, amelyek utólagos vizsgálata különösen nehéz¹⁷, de arra mégis kísérletet kell tenni.

¹⁵ A társadalom a (elme)beteg emberekkel, mint általában a bűnelkövetőkkel is nem tudott igazán mit kezdeni, mindig is bizonytalanság övezte, hogy társadalom védelme érdekében milyen eszközöket alkalmazhat. Az új szabályozás immár a kényszergyógykezelés időtartamát korlátozza, az nem tarthat az idők végezetéig.

¹⁶ A korlátozott beszámítási képesség fogalmával kapcsolatos gondolataimat a Zárszóban még megemlítem.

¹⁷ A Zárszóban még említést teszek arról az igazságügyi pszichiátriai irányzatról, amely ezt a nehézkes diagnosztikai helyzetet a vizsgálhatatlanságként kezelné.

Ezért a következőkben a tudatzavar részletesebb ismertetésével foglalkozom.

III. 5. A tudatzavarok típusai

A tudat fogalma akként definiáltató, hogy: „*Pillanatnyi állapotunk arról, hogy miként veszünk részt a tevékenységben.*”¹⁸ A tudatunk egészséges, normál esetben az éber állapotú, a már említett arousal szinttől (mint az agy energetikai állapotától) is függően, de lehet a tudattalan állapot is. Ilyen pl. az eszméletlenség, a coma ezeket nevezzük a *világosságbeli zavaroknak*, amelyek általában valamilyen szervi betegségből erednek, de bódító szerek, mérgezés, orvosi beavatkozás hatására is kialakulhat (szomnolencia, soporosus állapot). Ezek kriminális jelentősége csekély.

Ennek ellentettje a felfokozott tudati állapot, amelyet az *integrációs zavarok* jellemeznek. E bűncselekmények elkövetését a felfokozott tudati állapotok, az indulati élet problémái jellemzik. A harag, a düh, elszáll - szoktuk mondani, „meggyógyul” - ezért nehéz ezen állapotokat utólag vizsgálni.

A tudatzavar utólagosan ezért nehezen vizsgálható és azért van igen fontos jelentősége van a tanúsított viselkedéseknek, a rendelkezésre álló adatoknak, mert az esetek többségében időszakos, átmeneti állapot. Fontos jellemzője még ennek az állapotnak a térben- és időben történő orientáltság milyensége (pl. teljesen dezorientált), a kapcsolatteremtés képessége, stb.

A tudatzavaroknak súlyosságtól (homálytól a teljes borulásig) és intenzitástól, integritástól függően több típusa van, amelyeket a következőkben részletezek.

III.5.1. A laza tudat

Tudatunk átlagos éberségi (feszültségi) szinten figyelemmel kíséri az körülötte zajló eseményeket, ingereket, azokra adekvát választ ad. Azonban vannak olyan természetes

¹⁸

dr. Baraczka Balázs elmeorvos-szakértő előadása

(pl. fáradás, álmoság) és kóros (pl. koncentrációs zavarok) vagy mesterségesen pl. egyes drogok által előidézett állapotok, amikor a tudat fellazul, csökken a koncentráció, figyelmetlenebb lesz, a figyelem könnyebben elterelhető. Általában jelentősége az erőszakos bűncselekmények körében igen csekély, inkább a gondatlan elkövetésnél körében merülhet fel.

III.5.2. A tudat szétesése (amentia)

A tudat olyan feszültségváltozása, amelynél a koncentrációs képesség érdemben nem változik, azonban az illető a környezetében nem tud eligazodni, viselkedése akár összefüggéstelenné válik, kóros zavartság, érzéksalódások, értelmezhetetlen eszmetársítások jellemzik. Azonban ennek forenzikus jelentősége az indulatos cselekményeknél ritka.

III.5.3. A tudatszűkület

Természetes és szükséges élettani jelenség, hogy figyelmünket valamire összpontosítjuk és azt csak meghatározott mértékben tudjuk megosztani. A fentebb tárgyalt tudati állapotokkal ellentétben a tudatszűkületet nem a koncentráció csökkenése, hanem annak fokozódása jellemzi. A beszűkült tudati állapotban az egyén valamire erősen koncentrál, figyelme akár egyetlen dologra összpontosul.

Ekkor a figyelem nehezen elterelhető, az illető nehezen befolyásolható más ingerek által. Az indulat valamilyen erős érzelmi töltetű esemény hatására rövid idő alatt fejlődik ki, az érzelmi fűtöttség miatta normák által szabott fékrendszer korlátozott lesz, meggondolatlan cselekedetek jellemzik az elkövetőt: ezt nevezzük **affect delictum**nak. Ez általában nem tekinthető kóros állapotnak, pszichiátriai megfogalmazás szerint indulatainkon tudnunk kell uralkodni, így a tudatszűkület önmagában nem elegendő, hogy akárcsak korlátozó tényező legyen. Tehát az elemkórtan önmagában a tudatszűkület

állapotot nem tekinti kóros természetűnek, azonban a súlyos indulat az erős felindulásban elkövetett emberölés körében jogilag értékelhető, ha az méltányolható okból keletkezik. Azonban a tudatszűkület egy esetben beszámítási képességet korlátozó, kizáró állapot lehet: ez a vitatott megítélésű **rövidzárlati cselekmény**. E kórosnak tekinthető állapot esetén az érzelmi túlfűtöttség oly mértékű, hogy az indulati állapot a mérlegelő, értelmi funkciót megkerüli, és mindenféle gondolkodás nélkül megy végbe a cselekvés. Az kórisme főbb jellemzői:

- Előzőleg a sértettel fennálló kapcsolat erős feszültségekkel, pszichés gondokkal terhelt, az elkövető egyfajta elnyomott, frusztrált helyzetben lehet.
- A fennálló gondterhelt helyzetre az idők során megoldás nem született, és a cselekmény, mint (látszat)megoldás jelenik meg az elkövetőben, a kialakult helyzetből menekülést tükrözi.
- A cselekmény általában komplex, csak az adott ingerre, konfliktusra összpontosít, minden mást kizár, minden mérlegelést nélkülöz.
- Az elkövető térben és időben dezorientált.
- A cselekmény énidegen, sok esetben morbid, sokszor brutális, rendkívüli erő kifejtéssel jár, mert a feszültség a sértetten sül ki.
- Az énidegen jelleg miatt a cselekményt utólag nem tudja megmagyarázni, egyfajta bűntudat, depresszió jelentkezik, mert általában az emlékezet megtartott.

Az elmeszakértőnek a körülményekből, a terhelt viselkedésből, a tanúk elmondásából, a sértett sérüléseiből, az esetleges kórelőzményekből, az elkövetést megelőző viselkedésből és a korábbi pszichés anamnesis feltárásával kell megkísérelni a rövidzárlati állapot diagnosztizálását. A rövidzárlati cselekmény a gyakorlatban általában korlátozott beszámítási képességet jelent.¹⁹

¹⁹ E tekintetben érdemes megemlíteni az azeri katona esetét is, aki hazánkban tanulva örmény nemzetiségű társát baltával fejbevégyva megölte. Az elsőfokú eljárásban három igazságügyi elmeszakértő eltérő álláspontra helyezkedett a beszámíthatóság mértékében, illetve abban, hogy egyáltalán fennállt-e a rövidzárlati cselekmény.

A rendőrszázados esete

A történeti tényállás lényege²⁰: A terhelt rendőrszázadosként dolgozott, előtte katonatisztként szolgált, de megszűnt az alakulata, ezért nyomozó lett. A rendőrtiszti főiskolán jeles eredménnyel végez, jellemző rá, hogy megszokta az alá-fölé rendeltséget, megfelelési vágy, introvertáltság, szorongás jellemzi. Édesanyjával élt, feleségétől elvált, gyermeküket ő nevelte, amelyben a vádlott édesanyja (a sértett) is segített. A vádlott édesanyjával szembeni lakásban lakott, amelyet a sértett támogatásával vásárolt. A sértett vezette a háztartást, a vádlott keresetével is gazdálkodott. A segítőkészség mellett a sértett igen határozott, parancsolgató természetű volt, gyakran ellentmondást nem tűrő hangnemben utasította a vádlottat. A sértett anya meghatározó szerepe érvényesült. A kritikák miatt a hármójuk kapcsolata nem volt harmonikus, a vádlott a kritikákat, vitákat, konfliktusokat egyre nehezebben viselte. A vádlottat a cselekményt közvetlenül megelőzően számtalan negatív érzelmi hatás érte, - az anyagi gondokon túl - volt feleségével lévő közös gyermeküket az autópályán kisebb baleset érte.

A vádbeli napot megelőzően a terhelt bement a munkahelyére, de feszült idegállapotban volt és félórás munka után váratlanul eltávozott. Ilyen előzmények után a vádbeli napon dolgozott, majd, mint mindig 12 óra 5 perc körül hazament a sértett lakására, hogy az ebédet a sértettel elfogyassza.²¹ Az ebéd elfogyasztása közben édesanyjával, a sértettel tisztázatlan okból vita kerekedik a gyermeknevelésről. A vádlottban ez olyan indulatot vált ki, hogy felkap egy 15 cm pengehosszúságú kést, a sértett ekkor menekülni próbál, és nagy erővel 42 késszúrás mellett a sértett torkát elvágja. A 42 szúrásból a 21 szúrt sérülés következtében a megszólalni nem tudó sértett külső vérzés elvérzés és vérbelehelés miatt 12 óra 30 perc és 13 óra között meghalt. A sértett szúrásainak fele önmagában halálos szúrás, a testnek jóformán nem volt vére, olyan jelentős volt a vérvesztés. A vádlott ezt követően a szúró eszközt a konyhai mosogatóban elmosta, majd ismeretlen helyen

²⁰Fővárosi Ítéletábla 4.Bf.1130/2005/19. számú anonimált ítélete alapján és Dr. Tóth Éva c. egyetemi tanár előadása alapján.

²¹A tényállásnak további az elkövető személyt bizonyító elemei is vannak, de ezeket mellőztem.

elrejtette. Ezt követően átöltözött, és a véres ruhákat összehajtogatta. Távozását két beszélgető szomszéd látja, 13 óra 15 perckor. Meg is jegyzik, hogy az egyébként pontos vádlott késett. A vádlott 13 óra után visszatér a munkahelyére. Munkatársai zaklatottnak látják, nem tűnik fel számukra, hogy átöltözött, a munkahelyi névnap ünnepségen is részt vesz. A rendőrségre telefonon a terhelt tett bejelentést, hogy édesanyját holtan találta. A helyszínelést a kollegái végzik, miközben a vádlott a folyosón sétál, dohányzik, és csak annyit mond „Csak dolgozzatok”. Amikor rá terelődik a gyanú akként nyilatkozik: „Bizonyítsátok be!”.

A lefolytatott büntetőeljárásban a vádlottat háromszor mentik fel az elsőfokon eljáró bíróságok - bizonyítottság hiányában -, míg a negyedik alkalommal különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésben mondja ki bűnösnek az elsőfokú bíróság el.

A büntetőügy ekkor kerül sokadjára a Fővárosi Ítéltábla tanácsa elé. A másodfokú eljáró bíróság tárgyalási formában a tényállást kiegészítette, mert az elsőfokon eljáró bíróság nem tárta fel a vádlott beszámítási képességét. A másodfokon eljáró bíróság a beszámítási képesség kellő felderítetlensége miatt hivatalból bizonyítást rendelt el. A sértett sérüléseiből, azok jellegéből megállapítható volt, hogy az igen nagy számú és súlyú, egymás után történő, az életfontosságú szervek felé irányuló szúrás rendkívüli indulatot feltételez. A pszichológus szakértő véleménye szerint vádlott életvitelének előzményeiből megállapítható volt, hogy a vádlott szorongása édesanyjával fennálló tartós pszichés feszültség miatt alakult ki, amely sajátos érzelem nélküli függőségre, a hivatással együtt járó fegyelmi függőségre, narcisztikus személyiségzavarban felgyűlő frusztrált feszültségekre, jól fegyelmezett álca mögött gátszakadáshoz vezetett. A vádlott tartós negatív érzelmi feszültségben volt, és az adott élethelyzet megoldására kiutat keresett, és ekkor mérlegelés meggondolása, a motívumok harca nélkül a magas fokú indulat hatására hajtotta végre a rendkívül brutális ölési cselekményt, amely a pillanatnyi érdekeinek felelt meg. A vallomásokon alapuló, cselekmény utáni magatartása is alátámasztja a rövidzárlati cselekményt: inadekvát, énidegen magatartás, érzelmi kiürülés, közömbös, nyugtalan,

depressziós. A Fővárosi Ítéltábla hangsúlyozta, hogy figyelemre méltó, hogy az eljáró elsőfokú bíróságok vélhetően a vádlott személyiségét nem tudták összeegyeztetni a cselekménnyel, és a nagyszámú és súlyú bizonyítékok ellenére bizonyítottság hiánya miatt, megalapozatlanságot eredményező felmentő ítéletek születtek. Annak ellenére, hogy a terhelt elmeállapotára vonatkozóan adat merült fel, a beszámítási képesség vonatkozásban nem történt bizonyítás. A bűncselekményre, annak indítékára, utána tanúsított viselkedésére a vádlotti tudatállapot adhat magyarázatot. Mindezeket a kirendelt elme és pszichológus szakértők szakvéleményükben alátámasztották: a vádlott tudata nem borult el, csupán beszűkült, az indulat kisülését követően feltisztult, rádöbbsent cselekményére, és ezt követte a beállított helyszín, az átöltözés, stb. A kóros, súlyos tudatzavar egyfajta formája a rövidzárlati cselekmény, amely a vádlott esetében fennállt.

Mindezekre tekintettel a Fővárosi Ítéltábla az ítéleti tényállást kiegészítette azzal, hogy a vádlotti cselekmény rövidzárlati cselekmény, amely súlyos tudatzavart idézett elő és a terheltet a cselekmény elkövetésekor súlyos fokban korlátozta a cselekmény következményeinek felismerésben, illetve abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen. A bíróság a kiszabott börtönbüntetés tartamát ennek megfelelően jelentősen enyhítette.

III.5.4. A tudatborulás

A tudatborulás az agy energiaközpontjának zavarával, az arousal szint változással jár együtt. A tudatzavarok két fő csoportra oszthatóak: a **pszichés** (pszichogén) alapú elmebetegségek, illetve az **organikus** (szervi) eredetűekre.

Utóbbiak az idegrendszer megbetegedései vagy arra ható más kórok miatt alakulnak ki. Ilyen lehet pl. a cukorbetegség, míg előbbire példa az epilepszia. A tudatborulás különböző toxicus kémiai anyagok, alkohol, gyógyszerek, pszichotrop anyagok, traumás

események hatásra is kialakulhat. A tudatborulás mellett annak ellenkezője, a tudatvesztés is kialakulhat, avagy delírium, különböző homályállapotok. Utóbbi kettőnek van a gyakorlatban nagyobb előfordulása az élet, testi épség elleni bűncselekményeknél.

A delírium a tudat, a figyelem és a kognitív funkciók (emlékezés, ítéletalkotás, elvonatkoztatás) zavarával jellemezhető tünetegyüttes. Kialakulhat többek között idegrendszeri betegségeknél, bizonyos belgyógyászati kórképeknél, pszichotrop anyagok, égés, keringési elégtelenség hatására. Egyik tipikus esete az alkohol elvonása miatt kialakuló delírium tremens. A delíriumok jellemzője az ingerlékenység, szorongás, térben és időben dezorientált viselkedés, hallucinációk és más vegetatív tünetek. Az epilepszia egyes, pl. pszichomotoros, illetve nagyrohamokat kísérő szintén egyfajta homályállapottal, ahol megjelenhet agresszív viselkedés.²²

A **pszichogén** alapon kialakuló tudatborulások kóros indulatnak tekinthetők, a tudatborulás súlyos fokú. A tudat zavara itt is érzelmi alapon alakul ki, affectív reakciók jellemzik.

Az ingerre adott válasz azonnali, döntés, mérlegelés nélküli cselekvésbe fordul. A feszültség tetőpontján az tudatborulással jár. A cselekvés énidegen, értelmetlen, utócselekvés sok esetben hiányzik vagy épp morbid: a terhelt a véres ruhát gondosan összehajtogatja, nem feltétlen leplezi cselekedetét, azt megmagyarázni nem tudja.

²²Ritkán jelent súlyos cselekményeket, de előfordul, hogy verekedések során elkövetők erre az állapotra hivatkoznak. Az epilepszia léte objektíve vizsgálható, ritka esetekben fordul csak elő egyszeri epilepticus állapot (pl. folyamatos villódzó ingerek). Az epilepsziás elkövetők időnként hivatkoznak arra, hogy a verekedést, ütést epilepsziás roham alatt követték el. Ennek utólagos feltárása nehéz, de nem kizárható, kivéve, ha az adatokból vagy esetleg az elkövető saját elmondása alapján megállapítható, hogy a cselekmény elkövetésekor nem állt fenn epilepsziás állapot. Ilyen konkrét eset, amikor már újabb kirendelt szakértőnek az elkövető konkrétan leírta a cselekmény lefolyását, ezzel önmaga igazolta, hogy nem volt homályállapotban, hiszen emlékezete megtartott (dr. Baraczka Balázs előadása nyomán). Itt érdemes megjegyezni, hogy amennyiben az elkövető ezt ilyen jól nem adja elő, akkor egy epilepsziás betegnél, más ennek ellentmondó adat hiányában nem kizárható, hogy fennállt a homályállapot.

A kóros indulatot alátámasztó jelek:

- Nincs előkészület, konkrét előzmény.
- Hirtelen, váratlan eseményre alakul ki az érzelmi túlfűtöttség, mely eseményhez szorosan kapcsolódik a cselekmény, pl. provokációhoz kötődik.
- Vegetatív tünetek, erősen beszűkült figyelem.
- A cselekmény lefolyása gyors, igen heves, rendkívüli erő kifejtés is jellemezheti.
- A cselekmény célszerűtlen, énidegen, sokszor brutális. A viselkedés inadekvát.
- Előzmények közt kapcsolódó pszichopatológia jel általában nincs.
- Az elkövetés után érzelmi kiürülés, amnézia jellemző.

Értelemszerűen az ezzel ellentétes jelek a kóros indulat kialakulását cáfolják, így pl. előzetes cselekmények, gondolkodás, fenyegetés, gondolkodás-megfontolás, célszerű cselekvés, elhúzódó események, jó emlékezet, adekvát magyarázat, érzelmi töltöttség megmaradása, magyarázó védekezés.

A fentebb ismertetett esetekben a szakértő feladata egyrészt, hogy megállapítsa a megbetegedés fennálltát, azt diagnosztizálja. Továbbá diagnosztizálja, hogy ezen kórból (és pl. nem önhibából bekövetkezett kábult állapotból) eredendően alakult ki a kóros tudatzavart állapot, és meg kell állapítani a tudatzavar fokát és el kell határolni a rövidzárlati cselekménytől és a kóros ittasságtól.

A rövidzárlati cselekmény és a kóros indulat közti lényeges különbség²³, hogy utóbbit tartós negatív érzelmi előzményi feszültség jellemzi, míg utóbbi előzmény nélküli. A rövidzárlati cselekménynél megoldási szükséglet jellemzi, *egyfajta* ötlettel, míg a kóros indulatnál nyugtalanság, inger-élmény páros a jellemző. A rövidzárlatnál emlékezés megtartott, önvád, a kóros indulatnál amnézia a jellemző, értetlenség, kiürülés.

²³Huszár I.: Igazságügyi... i. m. 163 p., Kuncz Elemér táblázata alapján. Részletesen lásd ott.

IV. Az erős felindulásban elkövetett emberölés büntettének dogmatikai kérdései²⁴

A büntetőjog területének - véleményem szerint - egyik legdilemmatikusabb kérdésköre²⁵ a gondatlanság, a hirtelen felindulás, a kóros indulat okozta bűncselekmények.

Az erős felindulásban elkövetett emberölés a már fentebb részletezett *fiziológiás indulati-érzelmi alapon alakul ki*, amelynek mértéke, jellege miatt még nem tekinthető a már ismertetett kóros tartalmú tudatborulásnak, sem pl. rövidzárlati cselekménynek. Ennélfogva a szakértő, ha megállapítja, hogy patológiás ok nem mutatható ki az indulatban, akkor jogkérdésként merül fel a kérdés, amely felvetheti a Btk. 167. §-ának alkalmazását.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy előfordulhat olyan eset is, amikor az elkövető egyébként amúgyis fennálló kóros elmeállapota lehetővé teszi a 167. szakasz alkalmazását (BH1999. 289.).²⁶

A hatályos Büntető Törvénykönyv szerint az erős felindulásban elkövetett emberölés törvényi tényállása:

²⁴A fejezet Dr. Tóth Éva ítélőtábla tanácselnök bíró, c. egyetemi tanár előadásnak felhasználásával is készült.

²⁵Időben és térben változó jelleget mutat a pl. a féltékenység orvosi és jogi megítélése. USA, Georgia államában 1972-ig ha a férfi, aki hirtelen felindulásból, féltékenységből megölte partnerét vagy riválisát, nem büntették. Egyes kutatások szerint a gyilkosságok 20%-ban féltékenységből történik, és 80%-ban a szeretett félt ölik meg. [Kossuth rádió, Tér-Idő c. műsor, Érzelmek Iskolája sorozat, 2. rész 2011. július 27.-i adás]

²⁶A jogeset szerint: „Egymagában az elkövető rendellenes személyiség szerkezete nem teszi kizárttá a privilegizált bűncselekményben való bűnösség megállapítását. Amennyiben külső körülmények váltották ki az elkövető - erkölcsileg is menthető - erős felindulását, a Btk. 167. §-a szerinti bűncselekmény megállapításának helye lehet akkor is, ha az elkövető rendellenes személyiség szerkezete az egyébként fiziológiás jellegű indulatot fokozta. Ilyen esetben a büntetés kiszabása körében nyer értékelést az említett kóros állapot. A konkrét esetben a vádlott alacsony intelligenciájú, értelmileg fogyatékos, indulat által vezérelt cselekvésre hajlamos, amely azonban nem kóros jellegű. Ezen állapota miatt a cselekménye következményeinek a felismerésében enyhe fokban korlátozott.”

Továbbá ld. még: **BH1985. 172.** Az emberölésnek erős felindulásban elkövetettként minősítése és a büntetés kiszabása során a kóros elmeállapot értékelése nem zárja ki egymást.

„Aki mást méltányolható okból származó erős felindulásban megöl”

A tényállás az élet elleni bűncselekmények körébe tartozó, az élet, a testi épség és egészség elleni bűncselekmények között található, privilegizált tényállás. A Btk. 160. §-ában meghatározott emberöléshez képest az erős felindulásban elkövetett emberölés speciálisnak tekinthető.

A jogalkotó szándékot az vezérelte, hogy az elkövető méltányolható okból eredő fokozott érzelmi hatás, fellobbanás, indulat hatására cselekszik.

Mint látható lesz a tárgyi oldalon az emberöléssel azonos a tényállás, de a különbségek az alanyi oldalon jelentős eltéréseket mutatnak.

IV.1. A jogilag védett értékek, a védett jogi tárgy

A védett jogtárgy tulajdonképp a jogalkotó által kiválasztott érték, a védett érdek állami védelmi kötelezettsége, a büntetőjog eszközeivel. A védett értékeket a bűncselekmények támadják, megsértik. A védett jogtárgy részletes ismerete segítséget nyújt a jogalkotó által meghatározott célok feltárásához és segíti más dogmatikai kérdések eldöntését.

A védett jogi tárgy azonos az emberölés törvényi tényállásával: az emberi élet feltétlen védelme, mint minden mást megelőző legnagyobb - abszolút - értéké. Az élethez való jog korlátozhatatlan alapjog, amely más alapjogok forrása és feltétele.²⁷ Az élet ellen irányuló ezen cselekmények kiemelt tárgyi súlyú bűncselekmények, ezért szigorú ítélkezési gyakorlat jellemzi.

²⁷23/1990. (X. 31.) AB határozat

IV.2. Az alanyok és az eredmény

A passzív alanyok

Emberölés büntettségével egyezően a sértett csak élő ember lehet és a bűncselekmény sértetti alanya bárki lehet, függetlenül attól, hogy a passzív alany váltotta-e ki a terhelt erős felindulását.

Az aktív alany

Az elkövetői kör speciális: bűncselekmény (elméletileg akár közvetett) tettese kizárólag csak az lehet, aki *méltányolható okból erős felindulás* állapotában van. E feltételek konjunktívák, azoknak együttesen kell teljesülnie. Elveikben a társtettség előfordulhat, ha minden aktív alany tekintetében fennállnak ezek a speciális feltételek.

Példa a társtettségre: **BH1994. 235.** *Emberölés büntette helyett társtettesként, erős felindulásban elkövetett emberölés megállapítása olyan vádlottak esetében, akik a jogtalanul támadó, de a támadás elhárítása folytán magatehetetlenné vált sértettet a jogos védelmi helyzet megszűnése után megölik.*

Elméletileg a felbujtás és a bűnsegély is megvalósulhat, abban az esetben, ha a speciális törvényi tényállási feltételek fennállnak. Azonban ennek gyakorlati jelentősége csekély, de az utóbbi időkből volt arra példa - ha ugyan méltányolható ok nem is állt fenn - hogy vizsgálódás tárgya volt a védelem részéről, hogy egyesek az ütlegetésre buzdítottak másokat, hirtelen indulatukban - de nem voltak közvetlen tettesek. Amennyiben a felbujtónál, bűnsegédnél hiányzik a speciális törvényi tényállási elemek bármelyike, akkor az alapeset szerinti emberölés büntettéért felel, a tettes pedig a privilegizált eset szerint felel. Ez fordítottn is előfordulhat, a tettes és részesek viszonyában.

Az eredmény

A bűncselekmény materiális cselekmény, eredmény-bűncselekmény, azonosan az emberölés büntettével. Az eredménye a *halál*: biológia lét, az emberi élet végleges és visszafordíthatatlan megszűnése. Ennek megfelelően az cselekmény és az eredmény között ok és okozati összefüggésnek kell fennállnia: az elkövető tettének kell elindítani azt az okfolyamatot, amely a passzív alany halálához vezetett. Ugyanakkor a bírói gyakorlatban, ha pl. a sértett már meglévő betegsége is közrehat ugyan a halálos eredmény bekövetkeztében, ez a körülmény még nem feltétlen szakítja meg az okozati láncolatot.

IV.3. Az erős felindulásban elkövetett emberölés megállapíthatósága

A tényállás az erős felindulás *előkészületét* nem rendeli büntetni, hiszen ez fogalmilag is nehezen értelmezhető. Elméletileg, ha a rögtönös elkövetést tágabban értelmezzük (hanem csak rövid idejűnek), akkor elméleti okfejtéssel elképzelhető olyan fiktív helyzet, hogy mert az ilyen indulattól fűtött egyén elviekben másik ilyen egyént ölésre felhívhatja, és az elvileg maradhat eredménytelen. Azonban ennek gyakorlati jelentősége nincsen.

A *kísérlet* emberölés tényállásával egyezően megvalósulhat, ha az aktív alany az elkövetést megkezdi, de a sértett bármilyen okból életben marad. Az ölési cselekmény megkezdése alatt azt értjük, hogy a cselekmény ölési szándékú és alkalmas az emberi élet közvetlen veszélyeztetésére, a halálos eredmény reális esélye fennáll. A kísérlet szempontjából lényegtelen, hogy az eredmény miért marad el, azonban ez a büntetéskiszabásakor értékelhető tényező.

Az emberöléssel egyezően a Btk. 10. §-a szerint a kísérlettől való *önkéntes* és végleges *elállás* esetén nem büntethető hirtelen felindulásban elkövetett emberölés. Az *önkéntes eredmény-elhárítás* elvei az emberöléshez hasonlóan irányadóak, és a maradék-bűncselekményért felel az elkövető.

Az cselekmény az emberöléssel egyezően a passzív alany halálának bekövetkeztével *befejezett* lesz.

Az *elkövetési magatartás* már szorosan kapcsolódik a tanulmány speciális témájához: elsősorban tevés, az aktív magatartás, de elméleti síkon nem kizárható a mulasztás, azonban ennek gyakorlati jelentősége csekély. Az elkövetési magatartásnak alkalmasnak kell lennie az eredmény elérésére, azonban ez számtalan kivitelezési mód lehet, a nyitott törvényi tényállásnál fogva. Mivel a cselekmény érzelem által indulatvezérelt, így az aktív cselekvés jellemzi: sokszor a kezeügyébe kerülő eszköz (pl. balta, kés) vagy a sértett fellökése, durva, de rövid idejű bántalmazása. Itt már megemlíthető, hogy a hirtelen felindulás miatt az elkövetési mód sok esetben durva, kegyetlenkedő, így azt el kell határolni a különös kegyetlenségtől, illetve, hogy kóros elmeműködés eredménye-e.

A bűnösség körében a cselekmény törvényi tényállás szerint és logikailag is csak *szándékosan* követhető el, jellemzően *dolus directus*.

A Legfelsőbb Bíróság BH 1985.333. számon közzétett döntése szerint az adott esetben az első fokú bíróság azon következtetése, amely szerint „*az eshetőleges szándék fennállt, mert „a vádlott a cselekményt fellobbanó haragos indulat hatására, pillanatokon belül véghez vitte”, s ezután amikor lehiggadt, annak elkövetését megbánta*” nem állja meg a helyét. A döntés értelmében ugyan a gyakorlatban a rögtönös cselekedet az erős felindulásban elkövetett emberölés feltétele, de ez nem jelenti azt, hogy a tettes szándéka csupán *dolus eventualis* lenne. Az indulat minden további nélkül kiválthat - sőt kifejezett jellemzője - egyenes ölési szándékot, és a hirtelen felindulás megszűnte után az elkövető sokszor megbánja tettét, annak ellenére, hogy korábban a sértett halálát kívánta. Természetesen ekkor sem mellőzhető az elkövetés módja, eszköze, a sérülés okozásának helye, mértékének vizsgálata, amelyekből megállapítható, hogy a szándék az emberi élet kioltására irányult, illetve ennek reális esélyét az elkövető tudata átfogta.

E jogeset másik fontos eleme a *rögtönös indulat*, a pillanatokon belüli elkövetés. Az álláspontok - a dolog szubjektív jellegéből, az esetek változatossága miatt - eltérőek. A Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve útmutatást ad e tekintetben is, amikor kimondja, hogy: *az ölési cselekmények, feszültség alatt, erős felindulásban menjen végbe*. Komoly probléma, amikor az ölési cselekményt rövidebb-hosszabb üldözés előzi meg. Ebben eltérő álláspontok vannak, azonban a hosszas üldözés már arra utal, hogy az elkövetőnek van ideje átgondolni cselekményét (BJD 4083). A rögtönösség hiánya miatt szintén nem állapítható meg ez a tényállás, ha az elkövető ugyan hirtelen felindul, indulat vezérli, de 3 óra elteltével, amikor ismét meglátja a sértettet, akkor öli meg.

A *sértetti közrehatás* a kétszeres értékelés tilalma miatt már e tényállás megállapítása esetén nem vehető figyelembe, mint enyhítő körülmény (BH1988.339.).

A méltányolható ok

A privilegizált tényállás megállapításának másik feltétele, hogy az erős felindulás méltányolható okból keletkezzék.²⁸ A jogalkotói szándék szerint ennek az oknak nem belülről, hanem az külső, az elkövetőn kívüli körülmények kell lennie.

Az elkövetőben felelhető belső okok, így pl. az ittasság, önmagában az elkeseredettség nem alapozza meg a törvényi tényállásban megkövetelt méltányolható okot. Szintén erkölcsileg nem méltányolható ok az, amikor közvetlen és nyilvánvaló valótlan állítás cáfolatára, meggyőződésére van lehetőség, figyelemmel az eset körülményeire. Általában nem állapítható meg méltányolható erkölcsi ok abban az esetben, amikor a kisebb, sokszor kölcsönös sértegetések a terhelt környezetében mindennaposak, és a cselekmény elkövetésekor is ugyanezen szituáció áll elő. Szintén a jelentéktelen, csekély súlyú sértegetés nem válthat ki indokolható és méltányolható erős indulatkitörést.

²⁸BH1990. 323. *Méltányolható ok hiányában erős felindulásban elkövetett emberölés törvénysértő megállapítása*

A bírói gyakorlat (Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve, illetve BH1979. 349., BH1992. 294. jogesetek) munkálta ki azt az elvet, hogy a méltányolható ok tényleges tartalma egy **erkölcsileg menthető**, a társadalom értékrendjével egyezően **elfogadható** legyen.

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve szerint:

A méltányolható ok megítélésénél jelentősége van az elkövető és a sértett között fennálló viszonynak, érzelmi kapcsolatnak. Ezzel összefüggésben kell vizsgálni, hogy az elkövetést kiváltó ok súlyossága, valamint a magatartás objektíve is arányban áll-e. Így a jelentéktelen sérelmet követő túlméretezett indulatkitörés - méltányolható ok hiányában - nem alapozza meg az erős felindulásban elkövetett emberölés megállapítását.

Szükséges továbbá, hogy az ölési cselekmény az erős felindulás állapotában menjen végbe, valamint hogy a cselekmény elkövetésére irányuló akaratelhatározást nyomban kövesse a kivitelezés, vagyis az emberölésre irányuló szándék kifejlődése és a cselekmény között viszonylag rövidebb idő teljen el.

Önmagában pl. nem tekinthető erkölcsileg menthetőnek az a felindulás, amelynek az az oka, hogy az elkövető közeli hozzátartozóját szidalmazza. De a becsületérzést és az emberi méltóságot szóban sértő cselekmények is lehetnek olyan jellegűek, amelyek miatt a keletkezett indulatot méltányolható okból kialakulnak kell tekinteni. Ilyen ok a gyakorlatban például, amikor a sértett a terhelt hozzátartozójának könnyű bántalmazása mellett a vádlottat becsmérli, durva kifejezéssel, vérfertőzéssel vádolja. (BH1999.289.). A jogirodalom szerint méltányolható, erkölcsileg menthető oknak tekinthető a passzív alany minden olyan magatartása, ami a terheltten vagy pl. hozzátartozóján bűncselekményt valósít meg.

Véleményem szerint önmagában a rágalmozás, becsületsértés bűncselekménye nem minden esetben ad alapot a méltányolható ok megállapítására, ezt gondosan, minden

körülményt mérlegelve kell figyelembe venni. Az elkövető vagy a más személy, különösen az elkövető szeretteinek a bántalmazása, emberi mivoltában mélyen megalázó cselekedetek vagy szidalmazások, esetleg ehhez társuló provokációk szintén erkölcsileg menthető okként említhetők. A házastársi kapcsolatokban általában lehetőségként a tetten ért megcsalás esete önmagában nem méltányolható ok, de ha ehhez provokáció vagy tettegesség, becsmélés, emberi mivoltában történő gúnyolódás vagy megalázás társul, akkor az már erkölcsileg méltányolható külső ok.²⁹ Önmagában nem méltányolható ok a szerelemfáltés.

A sértett magatartásának objektíve alkalmasnak kell lennie az elkövető jogos, erős, indulatos haragjának kiváltásra és ezeknek arányban kell állnia egymással („túlméretezett indulatkitörés vs. jelentéktelen sérelem”). A sérelemnek jogtalannak és súlyosnak kell lennie. Ez utóbbi szubjektív kategória, az elkövető szempontjából kell vizsgálni, az eset összes körülményét gondosan mérlegelve.

Az erős felindulás

Az erős felindulásban elkövetett emberölés megállapításának másik konjunktív feltétele, hogy a felindulásnak erősnek kell lennie. **Az indulatnak** éplélektani alapon kell kialakulnia, intenzívnek kell lennie, **a tudatot szűkítenie, homályosítani kell**, azaz a gondolkodás, mérlegelési funkcióknak le kell csökkennie. Ezt jellemzi a viszonylag rövid időn belüli elkövetés, a rögtönösség, a gyors, időnként inadekvát, haragos cselekvés.

Ha az indulata okán nem állt fenn tudatszűkítő hatás, illetve az önhibából eredő ittasságának köszönhető, akkor az erős felindulás nem állapítható meg (BH1983. 105). Ugyanakkor az elkövető ittassága (pl. idült alkoholizmus) önmagában nem kizár ok, mert jellemző elkövetési forma, ha az a bűncselekmény elkövetésben szerepet nem játszott, az

²⁹Később ismertetett eset szerint a bíróság a méltányolható okként elfogadta bizonyos, speciális helyzetben a tetten ért házastársat, mint erős indulatot kiváltó okot (ld. infla granti eset).

ittasságtól függetlenül is alkalmas volt az elkövető felindultságának kialakulására, aki eddig tűrte a sértett rendszeres tettelegességét (BH1988.339.)

E törvényi tényállásnál a körülmények értékelése során az időnek - a rögtönös kivételnek - szintén fontos szerepe van az elkövetéskor tudattartalom feltárásban. Amennyiben az elkövető a harag, indulat kialakulása és a tényleges élet kioltására irányuló elkövetés között időben célszerű és logikus magatartást tanúsított, amely tartalmában megfontolásra, illetve arra utal, hogy az indulat a tudatát nem homályosította el, akkor nincs helye az erős felindulásból elkövetett emberölés megállapításnak (BH1992.294., BH1998.160.).

Jogeset: **BH1992.371.** *Emberölés esetén az indulat hatása alatt történt elkövetés önmagában nem alapozza meg az erős felindulásban elkövetés megállapítását.*

Az ítéleti tényállás lényege: *„A 37 éves, tanári képzettségű a második - a sértettel kötött - házasságából két gyermeke született. Az ügy sértettje vele egyidős tanárnő volt.. A család megfelelő anyagi körülmények között élt, ebben része volt annak is, hogy a férj és a feleség szülei anyagi támogatást nyújtottak részükre.*

A házastársak a második gyermek születése után fokozatosan eltávolodtak egymástól, bár a válás gondolata nem merült fel közöttük. A vádlottban felvetődött annak a gyanúja, hogy a felesége más férfival létesített közelebbi kapcsolatot, és ebben megerősített őt az is, hogy egy alkalommal kihallgatta a feleségének a barátnőjével ezzel kapcsolatban folytatott beszélgetését. Néhány alkalommal előfordult, hogy a vádlott tettelegesen is bántalmazta a sértettel, bár a kapcsolatukban ez nem volt jellemző, hanem sokkal inkább a vádlott féltékenysége és az emiatti fenyegetőzése eredményezte, hogy a sértett a házasságuk utóbbi szakában már kifejezetten félt a vádlottól.

A vádbeli napon a reggeli órákban a nagyobbik fiúgyermek már elment az iskolába, a

kisebbik leánygyermek pedig az óvodába készülődött. A vádlott feleségétől érdeklődött afelől, hogy aznap este lesz-e közöttük szexuális kapcsolat, mire az asszony kitérő választ adott. A vádlott ezután követte a fürdőszobába távozó sértettet, és utalva az előzőekben említett témára, a sértett a vádlott édesanyját is sértő szavak kíséretében megjegyezte, hogy ő a vádlottnak másra sem kell, csak éppen „arra”. A vádlott ekkor indulatossá vált, egyik kezével befogta a vele szemben álló sértett száját, mire a sértett elfordult, a vádlott pedig hátulról két kézzel megfogta a sértett nyakát, aki hátranyúlva megragadta a vádlott heréjét. A vádlott ekkor - miközben a kád irányába tolta - nagy erővel addig szorította a sértett nyakát, amíg annak a halála be nem következett, majd a fürdőkádba tette, és vizet eresztett rá. Ezt követően a kislányt óvodába vitte.

A sértett halálát a nyak nagy erejű leszorítása miatti fulladás okozta.

A délelőtti órákban a vádlott a sértett holttestének eltüntetése érdekében a tetemet kötéllal összekötözve egy bőröndben a gépkocsijába tette, éjjel után pedig a Dunába engedte. Ezt követően igyekezett olyan látszatot kelteni, hogy a sértett elhagyta a családot, és ismeretlen helyre távozott. Eltűnését két nap múlva a rendőrségen is bejelentette.

A sértett holttestét csaknem két hónap múlva vetette ki a folyó.”

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során megállapította, hogy a sértett durva megjegyzései hatására ugyan kialakult a vádlottban indulat, azonban az a tudatot nem homályosította el és az elkövető belső egyensúlyának a megbontásához sem vezetett, annak alacsony foka miatt. Ezt a következőkkel indokolta: *A vádlott az ölési cselekménynek minden apró mozzanatára hűen visszaemlékezett, nyomban az elkövetés után tiszta tudattal és célirányosan cselekedett, az ölés véghezvitele után a napi programját az előzetes terveknek megfelelően végezte, a cselekmény*

véghezvitelét követően nem sokkal megejtett alapos orvosi vizsgálat alkalmával még csak a nyomat sem észlelték a rendkívüli eset miatti idegi-tudati megrázkódtatásnak.

A bíróság az erkölcsileg méltányolható ok fennálltát sem látta megalapozottnak, a következő okok miatt:

*Ebből a szempontból jelentősége van annak, hogy a sértett kijelentése négy szemközt, a házastársa felé hangzott el, a méltányolható ok megítélésénél **pedig az elkövetést kiváltó ok súlyosságának, valamint az elkövetési magatartásnak objektíve is arányban kell állnia.** Az adott esetben e vonatkozásban szembetűnő az aránytalanság. A vádlott a házastársak között jelentősnek semmi esetre sem tekinthető sérelmet követően túlméretezett dühkitöréssel reagált, amikor a feleségét - két gyermekének anyját - megfojtotta. Ekként az emberölésnek erős felindulásban elkövetettkénti minősítése - az indulatnak méltányolható okból keletkezett hiányában - nem kerülhet szóba.*

Megállapíthatóság körében említhető az az eset is, amikor a vádlott garázda viselkedésével maga teremt olyan helyzetet, amely a sértett megbotránkozását, megjegyzését kiváltja. Ekkor a vádlott nem hivatkozhat erős felindulásra (BJD 1051).

A csővel kergető vádlott esete

A Fővárosi Ítéltábla előtt jogerőssé vált eset az erős felindulás, a kóros indulat megállapíthatóságnak kérdését jól szemlélteti:³⁰

A másodfokú eljárásban megállapított rövid tényállás szerint a megyei bíróság ítéletében a vádlottat a Btk. 166. § (1) bekezdése szerinti emberölés büntette miatt 9 év börtönbüntetésre és 10 év közügyektől eltiltásra ítélte.

A sértett közepes fokú alkoholos befolyásoltság alatt állva váratlanul a vádlott családjához ment el (egy elektromos sokkolót magával víve), minden indok nélkül, tudva, hogy ez

³⁰ E rész az Fővárosi Ítéltábla anonimizált ítéletének feldolgozásával készült.

konfliktushoz fog vezetni. Ekkor az élettárs értesítette a vádlottat, hogy ismét itt a sértett, aki erre hazasietett.

Az ügy előzménye, hogy a vádlott (mint élettárs) haragos viszonyban volt a sértettel, találkozásuk során rendszeresen voltak az indulatok, általában tettelegességbe fulladt, mert a sértett korábbi, a vádlott lánya sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményét nem tudta megbocsátani a sértettnek. Mindezek ellenére ment váratlanul a vádlotthoz. A gyermek láthatási formája, a kapcsolattartás módja nem került tisztázásra, erre nézve adat nem volt fellelhető. A vádbeli napon a sértettől született gyermeket az élettárs már a menetrendszerinti buszjárához kikísérte, akit a testvére fogadta. A gyermek átadása sosem történt a vádlott házánál.

A találkozásukkor ismét konfliktus alakult ki, vita kerekedett köztük, a vádlott bántalmazta a sértettet. Ekkor a vádlott elment egy csőért, de közben a sértett sántítva, kerékpárját otthagya gyalogosan eltávozott. A vádlott a pincében magához vette a vascsövet és kerékpárral hajtott a sértett után, aki már ekkor majd 1 km utat tett meg. A sértettet utolérve a vascsóval többször megütötte, ezzel a földre kényszerítve, aki a folyóba zuhant. Ekkor a vádlott utána ugrott, megragadta és a víz alá nyomta és mindaddig ott tartotta, amíg megfulladt.

Az elsőfokú ítélet ellen a vádlott és védője enyhébb jogi minősítés, erős felindulásban elkövetett emberölés megállapítása másodlagosan pedig a büntetés enyhítése érdekében jelentett be fellebbezést. Az ügyész az elsőfokú ítéletet tudomásul vette. A Fellebbviteli Főügyészség az ítélet helybenhagyását indítványozta.

A Fővárosi Ítéltábla nyilvános ülésen, majd a szakértői vélemények ellentmondásainak, pontatlanságainak tisztázása érdekében tárgyalást is tartott. Az ítéltábla újabb szakértői bizonyítást rendelt el és a vádlottat is meghallgatta, a nem tisztázott körülmények tekintetében.

A védő perbeszédében vitatta a vádlott ölési szándékát, a testi épség elleni szándékra hivatkozott és az emberölés privilegizált alakzatának megállapítását kérte, illetve a büntetés enyhítését kérte. Az ügyész fenntartotta korábbi álláspontját, nem látta megalapozottnak a privilegizált eset szerinti minősítést.

A Fővárosi Ítéltábla a védő fellebbezését részben alaposnak találta, az alábbiak szerint:

A kiegészített tényállás szerint a vádlott indulata ép lélektani alapon alakult ki, fiziológias eredetű tudatbeszűkültség állapotban volt, de tudatzavar vagy kóros indulat nem állt fenn. Az indulat olyan magas fokú sem volt megállapítható, amely a vádlott belső egyensúlyának megbomlását, tudatának elhomályosodását eredményezte volna. Így a megfontolás szokásos mértéke nem vált lehetetlenné, emlékezete megtartott, tudatborulás nem következett be. Az indulatok elhatalmasodásáért a vádlott a felelős, így a mérlegelés akadályozottsága is ezért alakult ki.

Az elmeorvosi szempontból jelentős megállapítások közé tartozik, hogy az öngerjesztő indulat tetőzése után a viselkedésben, az életvitelben nem volt változás. Az elkövetett cselekmény a vádlottól nem volt életidegen, korábbi magatartásával sem áll ellentétben a feldolgozás és a konfliktuskezelés tettleges formája. A pszichológus szakértő véleménye szerint a vádlottban nincs bűntudat, sem megbánás és értetlenség sem. Képes a tetteire magyarázatot adni, az ölési cselekményt nem követte önvád és depresszió, eddigi életvitelét folytatta, szórakozni ment.

Mindezek ismérvek alapján a kóros indulat, tudatborulás nem volt megállapítható.

Az erős felindulásban elkövetett bűncselekmény szerinti minősítésre az Ítéltábla azért nem látott lehetőséget, mert rögtönös végrehajtás hiányzott, viszonylag hosszabb idő telt el a felindulás és az ölési cselekmény között, hiszen a vádlott üldözte a sértettet. A vádlott elment a pincébe, majd kerékpárral utánaeredt a sértettnek, csővel megütötte és ezt követően tartotta a folyó vízében fejét percekig. Az elkövetés körülményeiből nem

állapítható meg olyan magas indulati fok sem, ami lehetővé tenné a Btk. 167. §-ának alkalmazását. A lányát ért sérelem miatt a vádlott a sértett irányában rendszeresen zaklatott állapotban volt, amelyet kétség kívül megerősített a megjelenése, de a szokásos provokáción kívül más nem történt, amely erkölcsileg méltányolható, menthető és erős felindulást okozott volna. A múltban történt nemi erkölcs elleni bűncselekmény nem volt alkalmas erős felindulás kiváltására.

Ugyanakkor a sértetti közrehatásra, amely szerint váratlanul, kellő indok nélkül elektrosokkolóval jelent meg a vádlottnál, tudva, hogy a kettejük közt feszülő ellenséges viszony találkozásuk verbális és tetteges konfliktushoz vezet. Mindezekre tekintettel az Ítélet tábla a megállapított 9 év börtönbüntetést tettearányosan, az elkövető személyi, társadalomra veszélyességét figyelembe véve 7 évre enyhítette, alkalmasnak látva a büntetési célok biztosítására.

Ez a jogeset jó példa az erős felindulásban elkövetett emberölés és az alapeseti emberölés közti elhatárolásra, illetve a elmeállapot kapcsán irányadó szempontokra.

Az infla granti eset³¹

Szomorú és szörnyű vége lett annak az esetnek, ahol akaratlanul saját testvérét ölte meg a vádlott.

Az ügy előzménye, hogy a testvérpár egymástól viszonylag távol lakott, jó testvéri viszony volt köztük. A vádlott délutános műszakban dolgozott, ekkor 22 óra után ért haza, ahol feleségével és gyermekükkel lakott, egy családi házban. Nem volt jellemző, hogy ekkor bárki más is a házban tartózkodna. A cselekmény napján felesége volt otthon a gyermekkel, akit hátul mosdatott, illetve a váratlanul látogatóba érkező sógora (a vádlott testvére) és annak barátnője tartózkodott a házban. A vádlott felesége és testvérének

³¹Dr. Tóth Éva c. egyetemi tanár előadása alapján.

barátnője barna hajú volt. A testvér és barátnője a ház verandáján szeretkeztek. A vádlott hazaérve kopogott, de nem nyitott senki ajtót, a kulcs belül volt, így az ajtót kinyitni sem tudta. A felesége a kisgyermeket bent fürdette, azt hitte, hogy a sógora majd beengedi férjét. A vádlott a veranda ablakán átnézve azt látta, hogy hosszú barna hajú nő egy férfival szeretkezik, és erről a nőről azt hitte, hogy a felesége, azonban a férfit a félhomályban nem ismerte fel, hogy a testvére. Ekkor erős indulat hatására felrántotta a sértettet, akit még ekkor sem ismert fel és a kezeügyébe kerülő késsel egyetlen szúrással szíven szúrta. A szúrás szemközti helyzetből, mellkason érte a sértettet. A szúrás a szívburkot, szívet érve azonnali elvérzéses, szívmegállással járó halált okozott. A vádlott ekkor már észrevette, hogy valójában saját testvérét szúrta le.

Az elmeorvos szakértői vélemény szerint a vádlott indulat alatt, tudatszűkült állapotban volt, azonban az fiziológias jellegű volt.

A fenti történeti tényállás szerint az első fokon eljáró megyei bíróság a vádlottat emberölésben találta bűnösnek és 8 év letöltendő szabadságvesztésre és 8 év közügyektől eltiltásra ítélte.

A Legfelsőbb Bíróság a váratlan helyzetet erkölcsileg méltányolhatónak értékelte, mert a szerelemfélézés ezen típusa, a szeretett feleség általi megcsalás erkölcsileg, a társadalmi megítélés szerint méltányolható, azonban a kialakult tudatszűkült állapot éplélektani alapon alakult ki, így a büntetőjogi beszámíthatóságot nem érintette. Mindezekre tekintettel a minősítést megváltoztatta, a cselekményt a Btk. 167. §-ában foglalt erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősítette, a főbüntetés tartamát 3 év 8 hónapra enyhítette, és a 8 év közügyektől eltiltást mellőzte.

Indokolásában azt is kifejtette, hogy a vádlott korábban nem volt büntetve, amely ugyan az élet elleni bűncselekmények esetében kevésbé esik latba, mint enyhítő körülmény, de jelen esetben az erős felindulásra is tekintettel nagyobb súllyal vették figyelembe a

büntetés kiszabásakor. Az erős felindulással elkövetett emberölés nem indokolta a közügyektől való eltiltást, ezért mellőzte azt a bíróság. Az elkövető tettét őszintén megbánta, teljes, bűnösségre is kiterjedő, feltáró jellegű vallomást tett, elmondta, hogy tette életében végigkíséri, azt teljes mértékben feldolgozni nem tudja. A bíróság figyelemmel volt a vádlott családos állapotára is.

IV.4. Az elhatárolások más esetektől, illetve a minősítések

Amennyiben az elkövető kóros elmeállapotú és beszámítási képességének a korlátozottsága a patológiás indulat hatására keletkezett, nem az emberölés privilegizált esete szerinti értékelésnek van helye, hanem a bűncselekményt a Btk. 166. §-a szerinti emberölésnek kell minősíteni, és a büntetőjogi felelősség, illetve annak mértéke megállapításánál a Btk. 24. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés alkalmazása merül fel.

Ha az elkövető indulata éplélektani alapon kialakult fiziológiás jellegű és annak intenzitása tudatszűkítő hatást eredményez, nem alkalmazható a kóros elmeállapot szabálya, hanem a cselekmény erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősül.

*Ha az elkövető méltányolható okból keletkezett erős felindulásban életveszélyt okozó testi sértést valósít meg, életveszélyt okozó testi sértés megállapításának van helye. Az erkölcsileg menthető okból származó indulat hatása alatti elkövetést pedig a büntetés kiszabása során kell értékelni.*³²

Halmazat körében megemlíthető, hogy a folytatólagos elkövetés fogalmilag kizárt, azonban több ember sérelmére is elkövethető az erős felindulás hatására elkövetett emberölés, ha pl. a terheltet két személy együttesen provokálja, erősen sértegeti. A

³²A Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve, 6. pont

rendbeliség a passzív alanyok számától függ. Az elhatárolás alapja egyrészt az objektív ismérvek, illetve a tudattartalom.

IV.4.1. Elhatárolás a jogos védelemtől

A korábbi Btk. 29.-ának módosítása, az új jogos védelmi helyzet szabályai miatt kimunkált kitérés kötelezettség a tekintetben megváltozott, a Btk. immár ennek ellentettjét *expressis verbis* kimondja: *a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.*³³

A Fővárosi Ítéletábla jogerős ítéletében erős felindulásban elkövetett emberölés büntetében találta bűnösnek azt hajléktalan vádlottat, aki egy késsel agyonszúrta társát, és 3 év 6 hónap szabadságvesztés után feltételesen szabadlábra bocsátható büntetéssel sújtotta.

Az ítéleti tényállás lényege a következő: Két (azonos erőviszonyú) alkoholista hajléktalan - egy barátuk házában házimunkákért lakva - összevitakozott, mert a sértett dühös lett, hogy a vádlott megitta az italát. Ezért a sértett az ágya mellett lévő baltát a vádlott felé dobta, a balta sérülés okozása nélkül az ajtóban állt meg. Ekkor még a vádlott nem volt ideges, a tv-t tovább nézte. A sértett ekkor tovább lóbálja a kezében a baltát. A sértett ekkor azt mondja, hogy „Menj a kurva anyádba!”, és megemeli a baltát, ekkor ezt azonnal a vádlott kirúgja a sértett kezéből, mire a sértett eldől, és ebben a pillanatban a vádlott egy késsel szíven szúrja a sértettet, aki meghal. A vádlott ezt követően átrohant a szomszédba, hogy hívjanak mentőt és viselkedése zavartnak mutatkozott.

A kérdés akként merült fel, hogy a vádlott magatartása tekinthető-e jogos védelmi helyzetnek, és volt-e időbeli túllépés? Avagy erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősíthető?

³³E módosítás is jól szemlélteti a büntetőjog időbeli, politikai, társadalmi elvárásokat is tükröző dimenzióját, hogy ami eddig a gondos modellből, a családi tekintély és tiszteletből is fakadóan elvárt volt, az a társadalom (jogalkotó) újabb értékrendjével, elvárásaival már nem volt összhangban.

A kiegészített tényállás szerint az indulat foka nem utalt patológiás tudatborulásra, ép lélektani alapon alakult ki a tudatszűkült állapot. A terhelt vallomásaiban azt a magyarázatot adta, hogy román származású letelepedett és édesanyja a karjai közt halt meg, és a megmentéshez nem kapott segítséget. Így a tényállás részeként megállapításra került, hogy emberileg méltányolható motívum vezérelte az elkövetőt, indulata kialakulásakor és ennek megfelelően módosult a cselekmény minősítése., tekintettel arra, hogy ilyen, szubjektíve mélyen érintő becsmérő kijelentést tett a sértett.

IV.4.2. A különös kegyetlenség esete

Az élet elleni bűncselekmények struktúrája változott: az alapesetes emberölés egyre ritkább, sok minősítő körülmény jellemzi az elkövetést. A bosszúnak az élet elleni bűncselekményeknél általában jele van, nem minden esetben jelent minősítő esetet, a külső hatást kell vizsgálni, ami az indulatot kiváltotta.

Az emberölés minősített esetei [160. § (2) bekezdés] erőteljes társadalmi, morális megítélésűek, különösen veszélyesek, erkölcsileg erősen megvetendő motívumot hordoznak (pl. aljas indok, cél).

Az erős felindulásban - illetve a fentebb részletezett patológiás esetekben is - általában az elkövetés hasonlatos a különös kegyetlenségre, mert a kiszűrt indulat miatti elkövetési magatartás durva, az eredmény, a sérülések is igen durvák, súlyosak tudnak lenni.

Az egymozzanatú emberölésnél általában nem szokták megállapítani a különös kegyetlenséget. Sok esetben a durva, brutális elkövetési mód a kóros elmeállapothoz (pl. tudatborulás, rövidzárlati cselekmény) kapcsolódik.

IV.4.3. Az aljas indok, illetve cél és a nyereségvágy mint minősítő eset

Az erős felindulásban elkövetett emberölés esetében általában a nem jellemző, hogy a nyereségvágy, aljas indok, vagy cél vezérelné az elkövetőt. Sokkal inkább olyan általában váratlan negatív érzelmi élmény hatására cselekednek. Ez, a rögtönösséget feltételező cselekmény általában nélkülözi ezen minősítő eseteket.

Azonban vannak olyan jogesetek, ahol mindezen minősítő körülmények együttesen jelennek meg mind a vád, mind pedig a védelem érvrendszerében.

A városházi múmia esete

Ez az eset a rendőrség sikeres és gyors felderítési munkájáról lett ismert³⁴, azonban a cselekmény egy momentuma érdekes a tanulmány szempontjából.

A Fővárosi Főügyészség a román állampolgár vádlottat 2003 szeptemberében elkövetett emberöléssel vádolta az ügyészség. A vádirat szerint férfi a Főpolgármesteri Hivatal irattározásával foglalkozó Bt.-nél dolgozott 2002 augusztusáig, így jól ismerte a hivatal Városház utcai épületét, ahol gyakran megfordult. A nyomozás kulcspontja, hogy 2002 őszétől a sértettnél lakott albérlőként. Még 2002 novemberében csempét akartak lopni a Városháza pincéjéből, ahol felújítást végeztek. A vádlott és a sértett között vita alakult ki, a sértett, elővett egy zsebkést, amire a vádlott arcon rúgta, majd miután az a földre rogyott, tenyerével nyakon ütötte. A feltápáskodó sértett kezében azonban továbbra is ott volt a kés, ezért a vádlott gyomorszájon rúgta, majd ököllel arcon ütötte. Ezt követően a sértett a késsel lábanszúrta a vádlottat, aki ezen feldühödve a pincében lévő törmelék

³⁴Index Hírportál, <http://index.hu/bulvar/vmumia1026/> hírének feldolgozásával és az anonimizált ítélet felhasználásával készült. A sikeres felderítés alapja a nyilvánosság volt, a nyomozás szakszerűségét nagyban segítette a sokféle a szaktudományok széles körét érintő szakértői vizsgálat (csontkor vizsgálata, meteorológus, szuperimpozíciós eljárás, orvos szakértő, poligráfus vizsgálat)

közül felkapott egy deszkalapot, és azzal háromszor igen nagy erővel fején ütötte. Végül a földre eső sértett kezéből kivette a zsebkést, és többször hátba szúrta.

A sértett súlyos mellkas- és koponyasérülést szenvedett, több késszúrás érte testének más pontjait is. A durva sérülések, illetve a heveny idegrázkódás és sok következtében rövid időn belül meghalt. A vádlott a holttestet a pince egyik mellékhelyiségbe rejtette. A sértett mumifikálódott holttestét 2003 júliusában találták meg az ott dolgozó munkások.

A sikeres nyomozást eredményeképp a vádlottat elfogták. A vádlott a cselekményt beismerte, azt is elmondta, hogy a sértettnek másfél havi albérleti díjjal tartozott. A vita köztük azért alakult ki, mert a vádlott elmondása szerint a sértett túl sok csempét akart egyszerre elvinni a lakása felújításához.

Az elsőfokú eljárásban felmerült, hogy a cselekmény motívuma haszonszerzési célzat volt, az elmaradt lakbérre tekintettel. Továbbá a fordultatos dulakodásból, a kölcsönös támadásból adódóan felmerült a jogos védelem, és az erős felindulásban elkövetett emberölés esete is.

Ugyanakkor a kezdetben jogos önvédelmi helyzetben lévő vádlott később már átgondoltan támadott, szükségtelen erőszakot alkalmazva a teljes erővel bevitt ütésektől, rúgásoktól már harcképtelen ellenfélen. A vádlott erre akként védekezett, hogy nagyon ideges volt, mert a sértett se hogysen akarta letenni "azt a rohadt kést".

A Fővárosi Bíróság első fokon a vádlottat emberölés büntette miatt 10 év 6 hónapi börtönbüntetésre és 5 évi közügyektől eltiltásra ítélte.

Az ítélet ellen az ügyészség súlyosításért, míg a védő és a vádlott enyhítésért fellebbezett.

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla kifejtette³⁵, hogy kétségtelen tény, hogy az események folyása alapján kell vizsgálni, hogy jogos védelmi helyzet, vagy annak túllépése fennállt-e, azonban pusztán a használt kés önmagában nem alapoz meg jogos védelmi helyzetet. A vádlott fizikai erőfölényben volt, így támadta meg a nála alacsonyabb, gyengébb fizikumú és idősebb sértettet. A sértett a támadás elől hátrált, a kés elővétele részéről védekező jellegű volt, a vádlott támadása jogtalan közvetlen támadásként értékelhető. A vádlott a rúgás következtében, estében szúrta combon a sértettet. Ezt követte a kés megszerzése, majd a háromszori szúrás, majd a nagyméretű deszkával történt fejre ütések, amelyek együttesen okozták a sértett halálát. E tényállás fel sem veti a jogos védelem fennállásának a lehetőségét sem.

Az erős felindulást jogosan vetette el az elsőfokú bíróság, mivel a méltányolható okból erős felindulás, mint tényállási elem nem valósult meg, ugyanis nem állapítható meg az indulat magas foka sem, annak ellenére, hogy a vádlott arra hivatkozott, hogy elborult az agya. Ez önmagában nem elegendő az erős felindulásban való elkövetéshez. Ennek feltétele, hogy az méltányolható okból származzon, azaz erkölcsileg igazolható, ezáltal menthető legyen. Emellett szükséges, hogy az elkövetés és az indulat kialakulása között ne teljen el hosszabb idő. A vádlott esetében nincs méltányolható indok és cselekménye sem volt folyamatos, ami hirtelen, erős felindulásra utalna, hiszen kiment a pincehelyiségből, majd visszatért és csak ekkor szúrta meg a sértettet, majd ütlegelte a deszkával, amely koponyatöréshez vezetett. Ez a durva elkövetési mód egyenes szándékú emberölés büntettének minősül, és megközelíti a különös kegyetlenséggel elkövetés minősített esetét.

A büntetés kiszabásakor az Ítéltábla az elsőfokon kifejtetteken túl utalt a súlyosító tényezők körében a durva végrehajtási módra. Ugyanakkor nyomatékosan a vádlott javára értékelte a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomását, így a büntetés mértékét nem változtatta meg az Ítéltábla.

³⁵A Fővárosi Ítéltábla anonimizált ítélete és Dr. Tóth Éva c. egyetemi tanár előadása alapján.

V. Vélemény és zárszó

A büntetőjog - ahogyan általában a jog - nem a társadalmi kultúra megalkotója, hanem csak reflektál a társadalmi jelenségekre. Jól példázta ezt a Csemegi Kódex és a mai Büntető Törvénykönyv összevetése. Ma hatályos Btk-nk is sok változáson, kriminalizáción és dekriminalizáción esett át.

A jog logikai elveket alkalmaz, elvont fogalmakkal operál, néha eltávolodva a társadalmi valóságtól (laikus által meg nem érthető elméletekkel). A biztos jó, és helyes (jogi) megoldást a dolog természeténél fogva nem ismerhetjük. A büntetőjog mindig egy adott kor kultúrájának és a tudomány állásának tükörképe. Jó példa erre CsBtk. siketnémákra vagy a párbajokra vonatkozó rendelkezései. Mindezek alapján véleményem szerint elmondhatjuk, hogy mindent fenntartással kell fogadnunk és keresnünk, kutatnunk kell a kriminológia, a pszichiátria egyes vitás, nem letisztult kérdéseinek megoldását, és ennek megfelelően fejleszteni kell jogrendszerünket.

Ennek hiányában, a pusztán joglogikai, elvont filozófia és magasztos társadalmi modellkép felőli megközelítés egyes esetekben társadalmatlan, elvont büntetőjoghoz vezet. Ennek pedig egyenes következménye, hogy olyan embereket kiáltunk ki bűnösöknek, akik a cselekedetükért betegségük miatt ténylegesen nem felelősek tettükért.

A büntetőjog beszámítási képességgel kapcsolatos területe különösen függ az igazsági elmekórtan tudomány fejlettségétől, aktuális irányzatától.

Jól példázta ezt pl. a tudatzavar fogalmi rendszerének változása, amelyről már a korábbi fejezetben említést tettem (öntudatlan állapot, avagy tudatzavar, stb.). A tudatzavarnak, tudatszűkületnek a szakorvosok közt is kiterjedt értelmezése van, ahol merev az álláspont uralkodik (mint pl. Egyesült Királyság), amely szerint az indulat, mint kiváltó ok féken tartható, ez emberi kötelesség. Így nem ismerik el az expozív reakciókat sem (pl.

rövidzárlati cselekmény). A másik álláspont szerint a „normális” ember is kerülhet olyan helyzetbe, amikor nem tud uralkodni önmagán. E két nézőpont között - mint már korábban is utaltam rá - rendszeres a szakértők ingadozása, amelynek igen komoly jelentősége van, hiszen a beszámíthatóságot kizáró tényező is lehet. A két szélsőséges álláspont, kisarkítva oda vezethet, hogy egy elkövetőt vagy felmentünk, vagy éppen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéljük, ugyanazon érvek alapján (ilyen közös érv, pl. a hirtelen rendkívül brutális, kegyetlen, értelmetlen elkövetési mód). Így e kérdés elemzése is szükségesnek mutatkozik.

V.1. A szabad akarat és a betegség közti átmenet dilemmája

Büntetőjogunk, sőt egész jogrendszerünk a szabad akarat elvén alapul: *hisszük*, hogy cselekedeteink magunk választjuk meg, szabad akarat-elhatározással rendelkezünk.

Azonban az orvostudomány és a lélektan fejlődése - amelyet nem tekinthetünk véglegesnek - alapján büntetőjogunk differenciáltan lép fel egyrészt a beszámítási képességet kizáró, korlátozó betegségekkel szemben, illetve ettől függetlenül az ép lélektani alapon felindult, érzelmekkel átszövött tudatú ember cselekedeteit méltányolja. Dilemmám e két körben merül fel.

Elsőként a beszámítási képesség kizárásnál fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a cselekmény megismerése sok szubjektív tényezőtől függ, nem objektív méréseken alapszik. Így a vizsgálatban mindig ott a bizonytalanság, a legnagyobb gondosság ellenére. Rendkívül fontos, hogy a nyomozás során milyen tényekre, körülményekre derül fény. Lehetnek olyan fel nem tárt körülmények is, amelyek azonban alátámasztanák a vádlott elmeállapotára utaló körülményeket (pl. miként viselkedett). Egyes igazságügyi elmeszakértők pl. a rövidzárlati cselekmények kapcsán azt az álláspontot képviselik, hogy ez a megismerés nem lehetséges, mert nem objektív alapokon nyugszik, nem lehet ezért egyértelmű véleményt mondani az egyén tudati állapotáról, mert az valójában szubjektív.

Azt gondolom, hogy ez a logika elvi síkon igaz lehet, de ettől a tudomány azon fejlettségét miszerint ismeri ezt a kóros állapotot, nem szabad újra elfelejteni és visszafejldni. Amennyiben ennek reális esélye felmerül a tényadatok alapján (hiányos vallomások miatt az is előfordulhat, hogy pont emiatt nem merül fel), akkor azt a vádlott javára kell értékelni, és a beszámítási képességet minősíteni kell, hiszen ezen tudományterület elengedhetetlen része a szubjektivitás, amit kényre-kénytelenül - jelen fejlettség mellett - még el kell fogadnunk, más módszer hiányában. Ettől még természetesen megoldatlan marad a szubjektivitás problémája, de a pszichiáter szakértő igen nagy felelőssége, hogy lehetőségek szerint az objektív-szubjektív ismérvek alapján *kategorikusan kizárja* a rövidzárlati cselekmény fennállását. Amennyiben ezt kategorikusan nem tudja megtenni, akkor nem a vizsgálhatóságot kell lehetetlenné minősíteni, hanem azt kell véleményében megállapítani, hogy a kóros állapot fennállta *nem kizárható* (ha vannak arra utaló körülmények és nincsenek ellene szólóak).

Másik külön - többek között - elmekórtani, filozófiai értekezést érne meg a korlátozott beszámítási képesség mögöttes, tartalmi megismerése. A fogalom megalkotása mindenképp a jogalkotó humanizmusát mutatja, azonban a gyakorlatban az emberi viselkedéssel kapcsolatban kérdéseket vet fel. Vajon pusztán logikai alapon kijelenthetjük-e, hogy minden hirtelen cselekedetünk (motívumaink harca, gondolkodásunk, stb.) csak egy részben volt korlátozza a cselekedet eredményének, következményeinek felismerésében? Hiszen itt kifejezetten egy pszichés folyamatról van szó, és az agyműködés tanulmányozása mai is folyik, egyre több új felfedezés, érdekes összefüggést publikálnak.

Magam részéről nem tartom elképzelhetetlennek, hogy egyes esetekben, amikor a beszámítási képesség nagy fokban korlátozott volt, akkor valójában ez a kiváltó okra vezethető vissza, annak jellegétől, milyenségétől függő volt a cselekedet. Így nehezen tudom elképzelni, megérteni, hogy a hirtelen düh, harag, miként tud csak részben korlátozni valakit abban, hogy cselekedeteinek következményeit felismerje. E tekintetben

az irányzatok vagy teljesen elvetik a korlátozottságot vagy csak minden hasonló esetet teljesen beszámíthatatlannak tekintenek.

Nehéz elképzelni és megismerni a tudatban lejátszódó folyamatokat - és legfőképp a tudomány mai állása szerint azokat rekonstruálni, illetve modellezni -, amelynek során az ember egy inger hatására rövid idő alatt dönt és cselekszik. Vajon miként lehetséges az, hogy a cselekedetet az indulatok csak korlátozták, miközben a cselekedet egy egységes egész? A kérdést szerintem akként lehet feltenni, hogy a kóros indulati elemek nélkül is végrehajtja-e a cselekedetet, illetve az eredményt befolyásolták-e azok (pl. brutális, kitarító elkövetés). Ezen kérdésekre azonban a megismerő képességünk korlátozottsága miatt nehéz választ adni. A mai felfogás szerint amennyiben a válasz az, hogy nem jött létre volna a cselekedet, akkor a beszámítási képességet kizárjuk.

Ugyanakkor prózai példával élve: ha részben korlátozott beszámítási képességgel eldöntöm, hogy aki feldühített leszúrom, akkor miként kell elképzelni a tudatban lejátszódó folyamatokat, hogy mégis így döntöttem? *Hogy lehet egyszerre jelen a kóros indulat és az éplélektani indulat együtt, egy időben?* Vajon hol a határ, amikor már nem egyszerű tudatszükületről van szó, hanem már a tudatborulásról? Véleményem szerint az állapot életszerűbb, amikor a kóros indulat megjelenik, az önmagában vezethet - egyéntől függően - olyan érzelmi állapothoz, amikor már a gondolkodás, önuralom hiábavaló, még ha nem is teljesen elborult a tudatunk, mert ez a kóros állapot véleményem szerint alkalmas arra, hogy önmagában eldöntse a cselekvés irányát. E tekintetben a pszichiáterek aggodalma érthető, miszerint ez a helyzet nehezen rekonstruálható, azonban itt is a vádlott javára kell értékelnünk ezen kételyeinket.

A megoldást abban kell keresni - a teljes és precíz rekonstruálhatatlanságára figyelemmel -, hogy a cselekvést kiváltó érzelmi, indulati, gondolkodás, mérlegelő és akarati funkciók egymással miként állnak kapcsolatban, amely elmekórtani kutatásokat igényelnének. Vajon miként zajlanak le ezek a folyamatok pár másodperc alatt? Mindannyian éltünk már

át olyan helyzetet, amikor elhamarkodottan cselekedtünk, azonban mégse tudjuk megmondani, hogy máskor mikén cselekedtünk volna, mert ugyanazon helyzet nem teremthető mégegyszer, és ha már egyszer megtörtént máskor az előzmények befolyásolnának a cselekedetünkben. Sok olyan eset ismert, amikor egy feszült kapcsolatban az egyik fél éveik tűr, hallgat, elvisel, türtőzteti magát, azonban egy napon „elszakad” a cérna. Néha ugyan azon körülmények közt, máskor valami új dolog miatt török át a normák szabta gát. Vajon miért?

A logika szabályai felől megközelítve

A feltételek egyenértékűségének elve két összetevőjű. Az egyik elem, hogy az ok minden olyan elem, ami szükséges feltétel, előzmény az okozat (eredmény) bekövetkeztéhez. A kapcsolatnak szorosnak kell lennie: ha elhagynánk (eltávolításos, eliminációs eljárás) a szükségesnek vélt előzményt, akkor az oknak nem szabad bekövetkeznie. Az elv pedig értelemszerűen arra utal, hogy minden szükséges feltétel ekvivalens. A logikai fonál akkor állapítható meg, ha tudomány állása szerint cselekmény és az eredmény között szükségszerű és törvényszerű kapcsolat van (conditio sine qua non - elengedhetetlen, szükséges feltétel).

A közlekedési bűncselekmények körében az okozatosság további alesetei közül említésre méltó a hatások együttese, amikor összeadódnak különböző okok és együttesen váltják ki az eredményt, önálló megjelenésük az eredményt nem váltja ki.

Azonban a szubjektív érzelmekkel átszótt élet elleni cselekményeknél ezek körülmények a közlekedési ágazattal szemben nem mérhető mérnöki pontossággal. Azonban a részleges beszámítási képesség pont a vázolt okozati elméletre utal, miszerint két tényező együttes jelenléte is válthat ki egy cselekedetet (concausa), míg bármelyik hiánya annak elmaradáshoz vezet. A nagy kérdés az, hogy az agyban végbemenő folyamatok mennyire határolhatók el egymástól kóros és nem kóros elemekre, mennyire helyes az a

megállapítás, hogy a kóros működés elősegítette, de nem gátolta az elkövetőt a cselekedte végrehajtásában?

A másik gyakori eset, amikor az okozó által megindított folyamat nem egy tipikus irányba megy tovább, más tényezők azt másfelé terelik (pl. sérült személy kórházban bekövetkezett baleset miatt meghal).

Az *adekvát okozatosság elve* már tágabban körben szemléli a vizsgált jelenséget kísérő okokat. Itt azt tekintjük oknak, ami jellemző előzménye az eredménynek. A jellemző meghatározásakor már társadalmasabb a logika: figyelembe vesszük az elkövető által ismert vagy egyébként számításba vehető feltételeket. Ilyen szempont még az átlagember által ismert dolgok.

A jogban gyakorta alkalmazott logikai módszer az objektív relevancia hiánya. Egy példával szemléltetve: a megengedett sebességet meghaladó sebességgel közlekedő járművezető nem felelős azért a balesetért, amely a szabályos sebesség mellett is bekövetkezett volna.³⁶ Ugyanakkor a nagyobb sebesség mellett bekövetkező súlyosabb eredményért felelősséggel tartozhat az elkövető. A német dogmatika ezt úgy fogalmazza meg, hogy a megengedett kockázat túllépése az eredményre kihat, akkor a felelősség megállapítható.

Látható, hogy az okkiválasztó, összefüggéseket kereső elméleteknek óriási jelentősége van, ugyanis ha az okozatosság nem kerül megállapításra, a bűncselekmény nem valósul meg.

E okozatossági elméleteket lenne szükséges - amennyiben ez megismerhető - vizsgálni az elmeműködés, indulatok kialakulásnak folyamatában is.

Az indulatmentes ember, a hibátlanság márpedig elképzelhetetlen.

³⁶Kimondja a 6/1988. BJE, amely az okozatosság elvét fejti ki.

A kérdés az, hogy ez kinél milyen mértéket ölt, és mi áll ennek hátterében. Hiszem, hogy az egészséges pszichéjű ember nem tartja magát rossz embernek (egészséges önkép), igyekszik a rosszat elkerülni, márcsak azért is, hogy ne legyen negatív következménye a cselekedeteinek. Ennek érdekében igyekszik kockázatmentesen élni. Ugyanakkor a teljes, minden kockázat kiküszöbölésre irányuló szándékok nagyobb kárt okoznak, mint előnyt.³⁷ Ehhez hasonlóan a tökéletes emberkép, a hibátlan modell is ilyen károkat okozhat.

V. 2. Konklúziók

Semmiképp nem szabad bizonytalan, nem elegendő tudományos ismeret hiányában embereket bűnösnek kimondani, ha nem tudjuk a vizsgáldás (szankcionálás) középpontjában lévő ember működését lehetőség szerint teljesen, szükséges bizonyossággal megérteni.

Márpedig az alapvető kérdés, hogy az ember mennyire és miként tud uralkodni egyes váratlan, őt érő, érzelmileg ható szituációkban? Mely tényezők befolyásolják ezt? Vajon tudunk-e reálisan gondolkodni ilyen helyzetekben? Mennyire tudható be saját hibáknak és mennyire tudható be a szituációnak³⁸, és más előzmények körülményeknek az, hogy pl. erős felindulásba kerültünk?

Mennyire várható el az embertől e speciális szituációkban a maximális normakövetés?

A jogfejlődés igyekszik lépést tartani az orvostudomány, a pszichológia fejlődésével, így a korlátozott beszámítási képesség is e fejlődés eredménye, a tudatzavarok joggyakorlati

³⁷Tokaji Géza gondolata, idézi: Irk, F.: 2005 i. m. 208. p.

³⁸A korábban említett infla granti eset jó példája annak, hogy a körülmények teremtették ezt a tragikus helyzetet, az elkövető személyisége nem indokolt ilyen cselekedetet, a kiváltó ok a látottak voltak, amelyre valamely, eddig véleményem szerint nem tisztázott okból nem tudott adekvátan cselekedni. De hogy ez neki felróható (pl. rendszeresen indulatosan cselekedett) vagy „csak” a pillanat szülte, abban bizonytalan vagyok.

alkalmazása is. A kiváltó okok körében (pl. a sértett magatartása) a jogalkotó a megváltozott társadalmi elvárások alapján is változtatott pl. a jogos védelmi helyzet fogalmán, amikor a bírói gyakorlat által kimunkált kitérés kötelezettséget kizárta.

Ugyanakkor a „Ne ölj” parancsát a jogalkotás és a törvénykezés során is messzemenőig szem előtt kell tartani, azzal, hogy az ártatlan embereket nem szabad elítélnünk, ha bármilyen kételyünk merül fel és ennek akadálya, lehetőség szerint, - a megismerő-képességünk adta lehetőségek szerint - a tudomány fejletlensége sem lehet.

Hivatkozott irodalom

- Huszár Ilona-Kuncz Elemér: Igazságügyi pszichiátria (Medicina Könyvkiadó Rt., Bp., 1998)
- Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és bűnözéskontroll KJK Budapest, 2003
- Sótónyi Péter (szerk.): Igazságügyi orvostan (Simmelweis Kiadó, Bp., 2001)
- 1000 év törvényei [www.1000ev.hu] (CsBtk.)
- Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve
- 23/1990. (X. 31.) AB határozat
- Kossuth rádió, Tér-Idő c. műsor, Érzelmek Iskolája sorozat, 2. rész 2011. július 27.-i adás

Felhasznált irodalom

- Belovics Ervin-Molnár Gábor-Sinku Pál: Büntetőjog Különös Rész HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp., 2002.
- Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp., 1974
- Benedek István: Ideges emberek Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981
- Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és institúciói Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996
- Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része Korona Kiadó Bp., 2004.
- A pszichológia alapjai (szerk.: Bernáth, L. - Révész, Gy.) Tertia Kiadó, Bp., 2001.
- Pokol Béla: A jog elmélete Rejtjel Kiadó, Bp., 2001